

Muisje, boontje, beetje

**NEDERLANDSE VERKLEINWOORDEN
MET EEN BIJZONDERE BETEKENIS**

ERLIJN VAN GENUCHTEN

KEMPER CONSEIL Publishing

COLOFON

Copyright © 2018, Erlijn van Genuchten, Tübingen
(Duitsland)

Redactie: KEMPER CONSEIL Publishing, 's-Gravenhage
Ontwerp omslag: Vormgeverij Mol, Middelburg
Vormgeving binnenwerk: Grafisch!OK, Nootdorp
Druk: Bariet, Steenwijk

ISBN 978 9076542 904
NUR 620, 623

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd
en/of openbaar gemaakt door middel van druk,
fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de
uitgever.

KEMPER CONSEIL *Publishing*
Schuifmaat 14 (Unit G/H), 2495 AM 's-Gravenhage

T + 31 (0)70 – 386 80 31
E info@kemperconseil.nl
I www.kemperconseil.nl

Voorwoord

Sinds ik voor studie en werk in Duitsland woon, houd ik mij intensief met de verschillen tussen de Nederlandse en Duitse taal bezig.¹ Het viel mij op dat in het Nederlands veel vaker verkleinwoorden gebruikt worden dan in het Duits. Meestal is het begrijpen van zo'n verkleinwoord een fluitje (!) van een cent, omdat het naar een kleine versie van iets verwijst. Zo is een **hondje** een *kleine hond* en een **stoeltje** een *kleine stoel*. Maar bij nader inzien blijkt dat er ook veel verkleinwoorden zijn met een bijzondere of geheel eigen betekenis. Na een eerste ronde brainstormen stonden er woorden als **akkefietje**, **meisje**, **oordopje**, **theesakje** en **vergeet-mij-nietje** op mijn lijstje. Al snel kwamen daar nog veel meer verkleinwoorden bij, zoals **kikkervisje**, **luizenpaadje**, **rietje**, **schoothondje** en **zoetje**. Deze en talrijke andere verkleinwoorden die ik in ruim 250 lemma's beschrijf, zijn eigenlijk nog maar het topje (!) van de ijsberg. De beschrijvingen, uitleg en weetjes hebben geholpen om de verschillende betekenissen beter te duiden en kritisch naar de Nederlandse taal te kijken.

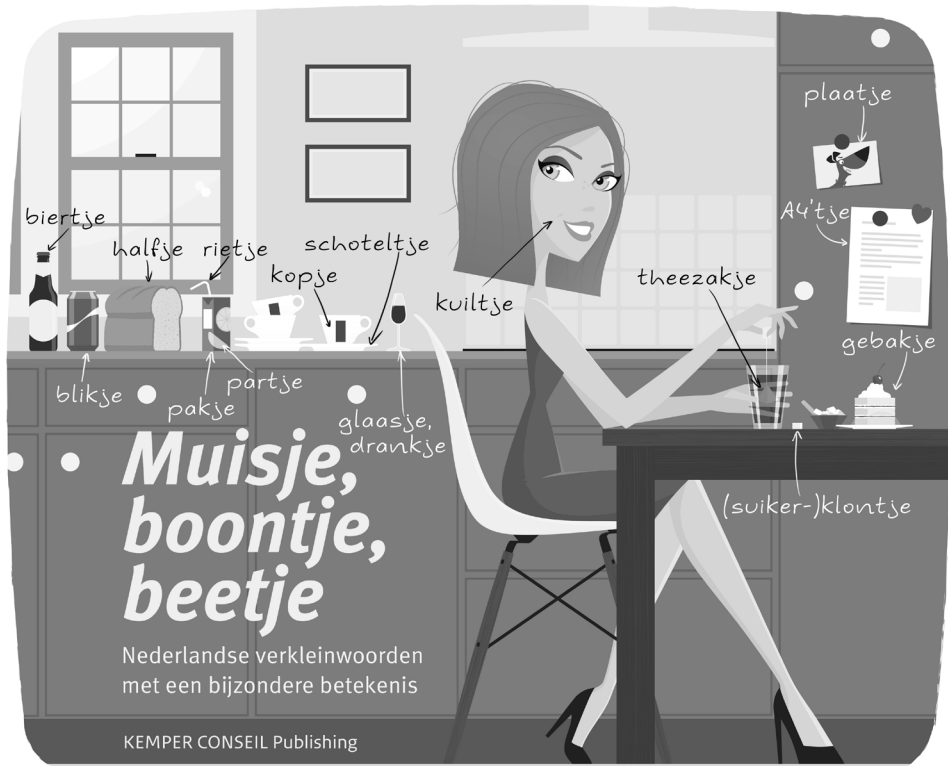
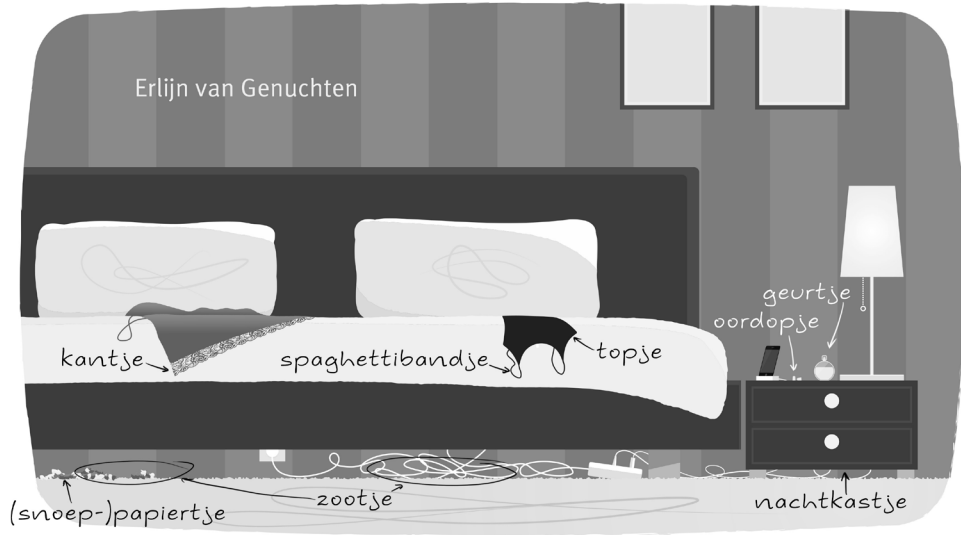
Graag wil ik Sabine van Genuchten bedanken voor haar inzet waarmee ze mij bij het schrijven van dit boek heeft gesteund, ondanks dat ze aan het begin zo haar bedenkingen had en vroeg: "Wat ga je in hemelsnaam over die verkleinwoorden schrijven?". Met kritische opmerkingen en nuttige suggesties voor verbeteringen heeft ze een bijdrage geleverd die van onschatbare waarde is gebleken! Ook wil ik Hinde De Metsenaere heel hartelijk bedanken voor haar constructieve feedback op mijn eerste boek *Alles kla(a)r?* en haar ondersteuning bij het omzetten van een aantal suggesties in dit boek!

Omdat mijn interesse voor verkleinwoorden met het schrijven van dit boek natuurlijk niet ophoudt, wil ik iedereen uitnodigen suggesties voor verbetering, interessante taalkwesties en opmerkingen naar aanleiding van dit boek naar boeken@vangenuchten.nl te sturen. Ik verheug me erop mijn enthousiasme voor taal zo te kunnen delen!

Erlijn van Genuchten
Tübingen 2017

---

¹ Dat heeft onder meer geleid tot mijn boek *Alles kla(a)r? Valse vrienden tussen het Duits en Nederlands*.

Inhoudsopgave

Inleiding 9

A	A4'tje – Avontuurtje	17
B	Bandje – Buitenkansje	21
C	Centenbakje	38
D	Dagje – Du(i)veltje	39
E	Eentje – Extraatje	49
F	Filmpje – Frietje	55
G	Gangetje – Groentje	58
H	Haantje – Huwelijksbootje	63
I	Ijsblokje – Intikkertje	76
J	Jantje	78
K	Kaartje – Kunstje	79
L	Lachertje – Luizenpaadje	99
M	Madeliefje – Muurbloempje	110
N	Nieuwtje – Nummertje	115
O	Ommetje – Oudje	117
P	Pakje – Puntje	123
R	Rietje – Rotje	137
S	Schapenwolkjes – Stukje	140
T	Telefoontje – Typetje	161
U	Uiltje – Uurtje	167
V	Vaasje – Vuiltje	170
W	Watje – Wissewasje	178
Z	Zaadje – Zootje	181

Geraadpleegde literatuur en overige bronnen 185

Index 186

Inleiding

Nederlanders hebben er een handje (!) van verkleinwoorden met een bijzondere betekenis te gebruiken. Meer dan bijvoorbeeld Duits- of Engelstaligen. Zo'n oer-Hollands voorbeeld is **huisje**, **boompje**, **beestje**. In deze combinatie staan de drie verkleinwoorden symbool voor het gewone burgerleven. Zo zijn er nog veel meer voorbeelden van verkleinwoorden met een bijzondere betekenis. Vaak zijn die zo ingeburgerd dat het ons helemaal niet meer opvalt dat het om een verkleinvorm gaat.

In dit boek wordt een overzicht gegeven van de meest gangbare verkleinwoorden die een zelfstandig bestaan in onze taal hebben verworven. Welke kom je vaak tegen en wat is de context waarin zij worden gebruikt? Een andere, niet minder belangrijke vraag is welke functie de verkleinvorm in relatie tot de stamvorm² heeft?

De eerste en meest omvangrijke vraag wordt beantwoord in het alfabetisch gesorteerde deel van dit boek. In ruim 250 lemma's worden meer dan 1000 verkleinwoorden onder de loep genomen. In het vervolg van deze inleiding komt de tweede vraag over de diverse functies van de verkleinvorm aan de orde. Daarmee wordt een analytisch kader aangereikt om de verkleinwoorden ten opzichte van elkaar te kunnen groeperen.

In beschouwingen over dit onderwerp wordt door verschillende auteurs opgemerkt dat de verkleinvorm diverse functies heeft. Zo schrijft Staverman (1953) dat behalve 'werkelijke' verkleinwoorden die aanduiden dat een voorwerp klein is (bijvoorbeeld **stoeltje**; *kleine stoel*), er ook verkleinwoorden zijn die niet alleen aanduiden dat iets kleiner is, maar ook van een andere aard (bijvoorbeeld **broodje**, **deeltje** en **kaartje**) kan zijn. Verder wijst hij op verkleinwoorden die een gezellige atmosfeer uitdrukken (bijvoorbeeld **glaasje**, **uurtje** en **zonnetje**). In totaal beschrijft hij een tiental functies en merkt op: "ook zijn er allicht nog andere categorieën te maken". Cohen (1984) definieert weer andere functies, zoals de onnauwkeurighheidsfunctie waarbij de verkleinvorm de exactheid van een eenheid vermindert (bijvoorbeeld **dagje**, **onsje** en **uurtje**). Bakema, Defour en Geeraerts (1993) breidden Stavermans indeling uit, onder andere met verkleinvormen die een entiteit afzonderen uit een ongedifferentieerde massa, bijvoorbeeld **ijsje** van de soortnaam **ijs**, **snoepje** van de soortnaam **snoep** en **speculaasje** van **speculaas**.

Nadat een lijst met verkleinwoorden met een bijzondere betekenis was opgesteld, is geprobeerd deze woorden onder te brengen in de categorieën en functies die door de bovengenoemde schrijvers zijn aangedragen. Al snel bleek dat niet alle verkleinwoorden daarin een plekje konden krijgen.

---

² Met stamvorm wordt in dit boek de vorm van een woord ontdaan van voor- en achtervoegsels bedoeld.

Ook bleek dat één verkleinwoord verschillende betekenissen kan hebben en dat de functie per betekenis vaak verschilt (zoals bij **doekje**, **plaatje** en **plekje**). Daarom kun je een verkleinwoord op basis van de verschillende betekenissen in verschillende categorieën indelen. En ook over de indeling van betekenissen is weer discussie mogelijk, omdat de gevoelswaarde niet voor iedereen hetzelfde is, bijvoorbeeld door een andere culturele achtergrond.

Om alle betekenissen van de verkleinwoorden in het alfabetisch gesorteerde deel van dit boek onder te kunnen brengen, is mede op basis van bovengenoemde inzichten een nieuwe indeling in hoofdcategorieën (3) en functies/categorieën (20) opgesteld (zie Figuur 1). Het grote aantal functies en categorieën maakt duidelijk dat er veel subtiele onderlinge verschillen bestaan. Die vormen tevens een verklaring voor het feit dat we zo vaak verkleinwoorden gebruiken. Vandaar dat er voor gekozen is de vele functies en categorieën hier uiteen te zetten om zo in het tweede gedeelte van dit boek hiernaar te verwijzen.

Bij het opstellen van de functies en categorieën van de verkleinvorm worden er drie hoofdcategorieën onderscheiden. Ten eerste de functies waarbij de verkleinvorm een hele andere betekenis gekregen heeft vergeleken met de stamvorm (ad 1). Ten tweede zijn er verkleinwoorden die een andere gevoelswaarde uitdrukken dan de stamvorm (ad 2). Tenslotte komt het voor dat bij sommige verkleinwoorden de stamvorm zelf niet (meer) bestaat en de verkleinvorm derhalve een unieke betekenis heeft (ad 3). Hieronder worden, met deze driedeling als uitgangspunt, de twintig afzonderlijke functies en categorieën met voorbeelden toegelicht.

1. De verkleinvorm heeft een hele andere betekenis

Bij verkleinwoorden waarvan de stamvorm bestaat, maar de verkleinvorm een hele andere betekenis heeft, kunnen tenminste drie functies onderscheiden worden.

Bij de **herdefiniërende functie** heeft de verkleinvorm een hele andere betekenis dan de stamvorm. Voorbeelden daarvan zijn **drukkertje** (*drukknoopje*), **hekje** (*#*), **oortje** (*oortelefoon*), **opdondertje** (*kleine volwassen persoon*) en **poppetje** (*pupil*). Bij deze woorden zie je dat de stamvorm bestaat, maar niets met de verkleinvorm te maken heeft: een **drukker** is een grafisch beroep en geen sluiting en een **hek** is een voorwerp en geen leesteken.

Zie ook DRUKKERTJE, HEKJE, OORTJE, OPDONDERTJE EN POPPETJE

De **vervrouwelijkingsfunctie** maakt van een jongensnaam een meisjesnaam. Je kent vast wel een man/jongen die **Dirk**, **Frans**, **Hans**, **Hendrik** of **Ted** heet. Als je een **Dirkje**, **Fransje**, **Hansje**, **Hendrikje** of **Tedje** kent, dan is de kans groot dat dat een vrouw/meisje is.

De derde en laatste functie waarbij de verkleinvorm een andere betekenis heeft, is de **figuurlijke functie**. Bij deze functie maakt de verkleinvorm de betekenis van de stamvorm figuurlijk. Bijvoorbeeld: **hartje** (*middelste kern*), **intikkertje** (*niet te missen kans*; een **intikker** is letterlijk een *niet te missen kans bij voetbal*), **inkoppertje** (*voor de hand liggende reactie op een opmerking*) en **spionnetje** (*buiten een raam bevestigde spiegel om op straat te kunnen kijken*).

Zie ook INTIKKERTJE

Verkleinwoord

1. De verkleinvorm heeft een hele andere betekenis

- Functie 1.1 De herdefiniërende functie
- Functie 1.2 De vervrouwelijgingsfunctie
- Functie 1.3 De figuurlijke functie

2. De verkleinvorm heeft een andere gevoelswaarde

- Functie 2.1 De krenkende/kleinerende functie
- Functie 2.2 De opbouwende functie
- Functie 2.3 De onderscheidende functie
- Functie 2.4 De entiteitvormende/partitieve functie
- Functie 2.5 De specificerende functie
- Functie 2.6 De onnauwkeurighedsfunctie
- Functie 2.7 De bescheidenheidsfunctie
- Functie 2.8 De verkleinende functie

3. De verkleinvorm heeft een eigen betekenis

- Categorie 3.1 Nieuwe woorden
- Categorie 3.2 Overblijfsels
- Categorie 3.3 Spreekwoorden en gezegden
- Categorie 3.4 Vaste benamingen
- Categorie 3.5 Samenstellingen
- Categorie 3.6 Eigennamen
- Categorie 3.7 (Kinder)spelen
- Categorie 3.8 Typerende woorden
- Categorie 3.9 Verzelfstandigde woorden

Figuur 1. Hoofdcategorieën en functies/categorieën van de verkleinvorm

2. De verkleinvorm heeft een andere gevoelswaarde

Ook zijn er verkleinwoorden die een andere gevoelswaarde hebben dan de stamvorm. Daarbij kunnen minstens acht functies onderscheiden worden.

De **krenkende/kleinerende functie** wordt gebruikt wanneer de verkleinvorm iets van de betekenis of waardigheid wegneemt. Zo heeft bijvoorbeeld **gevalletje** (*vreemd of onaangenaam voorval*) een negatieve gevoelswaarde, terwijl het woord **geval** – waar het van afgeleid is – een neutrale gevoelswaarde heeft. Vergelijkbare voorbeelden zijn **goedje** (*een stof die de spreker niet nader kan of wil benoemen; meestal walg je van een goedje*), **mietje** (*verwijfde homoseksuele man*), **pijntje** (*al te licht gevoelde pijn*) en **zesje** (*niet erg hoog geschatte waarde zes, net voldoende*).

Zie ook GEVALLETJE, GOEDJE, MIETJE en PIJNTJE

Bij de **opbouwende functie** is het juist andersom: daarbij wordt de verkleinvorm gebruikt om waardigheid toe te voegen of een positief gevoel op te wekken. Zo wordt bijvoorbeeld een woord door de verkleinvorm minder negatief bij **buikje** (*dikke buik*), **hoertje** (*prostituee*), **ongelukje** (*ongeplande zwangerschap / ongepland kind*) en **puistje** (*plaatselijke zwelling van de huid*). Verder kan een behaaglijke atmosfeer uitgedrukt worden, denk maar aan **dagje** (*een feestelijke dag*), **etentje** (*feestelijke maaltijd*), **pakje** (*klein geschenk*), **plekje** (*plaats*) en **zonnetje** (*zonneshijn*). Ook kan de verkleinvorm gebruikt worden om uit te drukken dat iets teer en beminnelijk is – bijvoorbeeld **lammetje** (*lam / jong schaap*), **pootje** (*voeten of benen van een kind*) en **oogje** (*oog*) – of maakt de verkleinvorm een woord minder angstaanjagend. Zo denk je bij een draakje misschien aan een lieve draak met grote ogen, terwijl je schrikt als je aan een draak denkt.

Zie ook BUIKJE, DAGJE, ETENTJE, ONGELUKJE, OOGJE, PLEKJE, POOTJE en ZONNETJE

Bij de **onderscheidende functie** hebben de verkleinvorm en de stamvorm met elkaar te maken, maar toch zijn er verschillen. Als je bij een bakker een **broodje** (*klein brood voor één portie*) koopt, koop je iets anders dan wanneer je een **brood** koopt. Andere voorbeelden zijn **handje** (*handdruk*), **huisje** (*hokje ter beschutting tegen weer en wind*), **plaatje** (*beeld dat een aantal omstandigheden samen opleveren*) en **sterretje** (*asterisk*).

Zie ook BROODJE, HANDJE, HUISJE, PLAATJE en STERRETJE

De **entiteitvormende/partitieve functie** wordt gebruikt om één entiteit/eenheid uit een ongedifferentieerde massa/geheel af te leiden. Waarschijnlijk zegt deze omschrijving je meer na lezing van de volgende voorbeelden: **drankje** (*glasje met drank*), **dropje** (*snoepje gemaakt van een aftreksel van zoethout*), **houtje** (*stukje hout*), **ijsje** (*hoorntje, bekertje, wafel of stokje met een lekkernij van bevroren room met suiker, eieren en specerijen of vruchtensap*) en **pepermuntje** (*tabletje pepermint*). Het patroon dat je hier ziet is dat de stamvorm bij bijvoorbeeld **drank** en **drop** wel bestaat, maar `een drank´ en `een drop´ niet.

Zie ook DRANKJE, DROPJE, HOUTJE, IJSJE en PEPERMUNTJE

Bij de **specificerende functie** maakt de verkleinvorm de betekenis van de stamvorm specifieker. Voorbeelden daarvan zijn **doekje** (*poetsdoekje*; een **doekje** is hier niet zomaar een doek, nee, eentje om mee te poetsen), **drankje** (*geneesmiddel dat gedronken moet worden*), **glasje** (*drinkglas met alcoholische drank*), **partje** (*stukje van een vrucht waarin die zich van nature laat verdelen*) en **stokje** (*pennetje om een touch screen mee te bedienen*).

Zie ook DOEKJE, DRANKJE, GLASJE, PARTJE en STOKJE

Wanneer de verkleinvorm een eenheid minder nauwkeurig maakt, is er sprake van de **onnauwkeurighedsfunctie**. Je gebruikt vast ook wel eens **dagje** voor *tijdperk van ongeveer een dag, meestal korter dan 24 uur*, **onsje** voor *ongeveer een ons*, **uurtje** voor *ongeveer een uur, meestal korter dan 1 uur*, **weekendje** voor *ongeveer een weekend* en **weekje** voor *ongeveer een week*.

Zie ook DAGJE en UURTJE

Ook kan een verkleinvorm de **bescheidenheidsfunctie** hebben, zodat de relevantie of hoeveelheid niet overdreven wordt. Zo is een **aardigheidje** een *klein geschenk*, een **buikje** een *kleine buik tijdens een zwangerschap*, **dinertje** een *bescheiden avondmaaltijd*, een **grapje** *iets vermakelijks* en een **huisje** een *huis met een bescheiden grootte*.

Zie ook AARDIGHEIDJE, BUIKJE en HUISJE

De **verkleinende functie** is de functie waarbij de verkleinvorm gebruikt wordt om de geringe omvang duidelijk te maken. Dit kan op verschillende manieren zijn. Iets kan minder ruimte innemen, waarbij de verkleinvorm aangeeft dat iets klein of kort is. Bijvoorbeeld: **belletje** (*bobbel, lucht- of gasbolletje in een vloeistof*), **eindje** (*korte afstand*), **handje** (*kleine hand*), **pakje** (*klein pak als verpakkingsmateriaal*) en **vaasje** (*kleine vaas*). Ook kan het voor een korte tijdsduur gebruikt worden, zoals bij **knikje** (*korte knik*), **momentje** (*ogenblikje / zeer korte tijd*), **ogenblikje** (*zeer korte tijd*), **tijdje** (*korte tijd*) en **wandelingetje** (*kort durende wandeling*). Verder kan iets door de verkleinvorm minder intensief worden. Denk maar aan **duwtje** (*lichte stoot*), **lachje** (*kleine glimlach*), **tikje** (*zachte klap*) en **windje** (*kleine scheet en zachte luchtstroom*). En natuurlijk kan het betrekking hebben op de leeftijd en geeft de verkleinvorm aan dat het om een jong persoon gaat: **deelnemertje** (*jonge deelnemer*), **kereltje/ventje** (*jonge mannelijke persoon*), **scholiertje** (*jonge scholier*) en **voetballertje** (*jonge voetballer*).

Zie ook BELLETJE, BLIKJE VOOR OGENBLIKJE, EINDJE, HANDJE, PAKJE EN VAASJE

3. De verkleinvorm heeft een eigen betekenis

Tot slot zijn er verkleinwoorden waarbij de verkleinvorm een eigen betekenis heeft, omdat de stamvorm niet (meer) als zelfstandig naamwoord bestaat of iets nu eenmaal zo gezegd wordt. Hier kunnen negen categorieën onderscheiden worden.

Zo ontstaan er **nieuwe woorden** wanneer bij het introduceren van het begrip meteen voor de verkleinvorm gekozen is. De stamvorm van **akkefietje** (*meningsverschil*) bestaat bijvoorbeeld niet. Dat geldt ook voor **bidprentje** (*plaatje/kaartje ter gedachtenis aan een overledene*), **bouillonblokje** (*vlees- of groente-extract in de vorm van een blokje*), **denkwolkje** (*wolkje boven het hoofd van een personage, waarin geschreven wordt wat de personage denkt*), **inlegkruisje** (*klein soort hygiënisch damesverband dat in het slipje gelegd wordt*) en **schapenwolkjes** (*kleine, halfbolvormige, in groepen of rijen geschaarde wolkjes, die hoog in de lucht drijven*).

Zie ook AKKEFIETJE, BIDPRENTJE, BOUILLONBLOKJE, DENKWOLKJE, INLEGRUISJE EN SCHAPENWOLKJES

Ook kan het zijn dat door ontwikkelingen in de Nederlandse taal de stamvorm in zijn oorspronkelijke betekenis niet meer bestaat, maar door de verkleinvorm deze betekenis behouden blijft. Zulke **overblijfsels** zijn bijvoorbeeld **kapotje** (*soort dameshoedje*), **meisje** (*kind van het vrouwelijk geslacht*), **sprookje** (*een mondeling overgeleverde vertelling, waarvan de inhoud niet is gebaseerd op historische gebeurtenissen*) en **verzetje** (*gelegenheid tot ontspanning*). Om een woord uit deze categorie te kunnen herkennen, moet je natuurlijk de herkomst van het woord weten.

Zie ook MEISJE EN SPROOKJE

Ook bestaan er onveranderlijke **spreekwoorden en gezegden** waarin de verkleinvorm voorkomt. In zulke vaste combinaties kun je de verkleinvorm niet zomaar door de stamvorm vervangen, ook al heeft de stamvorm dezelfde betekenis. Dit geldt bijvoorbeeld voor **beter een blauwtje lopen dan een groentje blijven** (*liever een afwijzing dan onervaren blijven*), **het haasje zijn** (*de pineut zijn*), **op het nippertje** (*op het laatste moment*), **iemand in het ootje nemen** (*iemand voor de gek houden*) en een **seintje van boven krijgen** (*een teken van God krijgen*).

Zie ook BLAUWTJE, HAASJE, NIPPERTJE, OOTJE EN SEINTJE

Vergelijkbaar met spreekwoorden en gezegden zijn **vaste benamingen**. Daarbij wordt de verkleinvorm in een specifieke context gebruikt. Als je een buitenlander uit zou moeten leggen

waarom hier de verkleinvorm gebruikt wordt, kom je waarschijnlijk niet verder dan “zo zeg je dat nu eenmaal”. Voorbeelden van zulke vaste benamingen zijn **armpje drukken** (*armworstelen*), in Suriname een **biertje laten** (*plassen*), een **drankje doen** (*een drankje drinken*), een **lijntje snuiven** (*cocaïne snuiven*) en **nummertjes fietsen** (*het fietsen van een knooppuntenroute*).

Zie ook BIERTJE, DRANKJE, LIJNTJE en NUMMERTJE

Ook zijn er **samenstellingen** waarbij de onderdelen in de stamvorm en/of verkleinvorm bestaan, maar zorgt de verkleinvorm van het geheel voor een nieuwe betekenis. Je hebt vast wel eens van **ditjes-en-datjes** (*allerlei verschillende zaken*), **dokterspootje** (*slecht leesbaar handschrift*), **duveltje-uit-een-doojsje** (*persoon die plotseling verschijnt*), een **tweetje** (*een combinatie tussen twee spelers die de bal telkens maar een keer aanraken*) en **uurtje-factuurtje** (*wijze van factureren, waarbij de dienstverlener het aantal uren in rekening brengt*) gehoord.

Zie ook DITJES-EN-DATJES, DU(I)VELTJE, EEN-TWEETJE, POOTJE voor **dokterspootje** en UURTJE voor **uurtje-factuurtje**

Verder bestaan er verkleinwoorden waarbij de verkleinvorm aangeeft dat het om een **eigenaam** gaat. Waarschijnlijk zijn de namen **Doornroosje** (hoofdpersoon in het sprookje Doornroosje), **Fraukje**, **Greintje** (bij de Smurven het neefje van Gargamel), **Kortjakje** (*hoofdpersoon in het volksliedje "Altijd is Kortjakje ziek"*) en **Nijntje** je bekend. In tegenstelling tot de vervrouwelijksingsfunctie gaat het hier niet alleen om dames en bestaan deze namen niet in de stamvorm.

Zie ook DOORNRROOSJE en GREINTJE

In combinatie met het werkwoord spelen wordt de verkleinvorm gebruikt om een **(kinder)spel** te benoemen. Wie speelde vroeger niet bijvoorbeeld **blindemannetje**, **krijgertje**, **oorlogje**, **soldaatje** of **weggevertje**?

Zie ook INDIAANTJE voor kinderspelen

Bij **typerende woorden** geeft de verkleinvorm aan dat het om een bepaalde soort uit een groep gaat. Zo is een **blauwtje** een *soort vlinder*, een **hoortje** een *soort paddenstoel*, een **plaatje** een *soort karper*, een **vingerhoedje** een *soort paddenstoel* en een **witje** een *soort vlinder*.

Zie ook BLAUWTJE, HOEDJE voor **vingerhoedje**, HOORTJE en PLAATJE

Bij **verzelfstandigde woorden** maakt de verkleinvorm uit een andere woordsoort een zelfstandig naamwoord, zoals bij **eentje** (*één exemplaar*; afgeleid van het telwoord één), **enkelte** (*kaartje voor een enkele reis*; afgeleid van het bijvoeglijk naamwoord enkel), **ommetje** (*een korte wandeling*; afgeleid van het voorzetsel om), **opstootje** (*relletje/straatruzie*; afgeleid van het werkwoord opstoten) en **tussendoortje** (*iets dat tussen de maaltijden door gegeten wordt*; afgeleid van het bijwoord tussendoor).

Zie ook EENTJE, ENKELTJE, OMMETJE, OPSTOOTJE en TUSSENDOORTJE

Soms heeft een verkleinwoord verschillende functies. Een goed voorbeeld is **plaatje**. **Plaatje** heeft bijvoorbeeld de herdefiniërende functie bij de betekenis *prothese met een of twee kunststanden* (functie 1.1), de opbouwende functie bij de betekenis *tafereel dat mooi/ontroerend is om te zien* (functie 2.2), de onderscheidende functie bij de betekenis *beeld dat een aantal omstandigheden samen opleveren* (functie 2.3), de verkleinende functie bij de betekenis *kleine plaat* (functie 2.8) en is het een typerend woord bij de vissoort waartoe het *tandkarpertje* behoort (categorie 3.8). Ook kan de functie van de context afhangen: de verkleinende functie zie je terug in **ik heb een telefoontje**

gekocht (*ik heb een kleine telefoon gekocht*), terwijl de krenkende/kleinerende functie gebruikt wordt in **in wat heb jij nou toch voor telefoontje gekocht?** (*wat voor fluttelefoon heb je nou toch gekocht?*).

Ontwikkeling in de verkleinwoorden

Taal verandert continue, ook de verkleinwoorden hebben een ontwikkeling doorgemaakt. De hierboven genoemde functies hebben niet altijd bestaan. Volgens Bakema (1997) werd de verkleinvorm vroeger vooral voor eigennamen gebruikt. Pas in het Middelnederlands kwam het gebruik van verkleinwoorden op gang door zelfstandige naamwoorden te verkleinen. Een van de nieuwere functies is de figuurlijke functie, die pas in het moderne Nederlands is ontstaan. Tegenwoordig is de verkleinende functie de belangrijkste. Als je een woord hoort dat je nog niet kent, bijvoorbeeld `diewtje`, dan ga je er waarschijnlijk in eerste instantie vanuit dat het een kleine `diew` is, ondanks dat de verkleinvorm nog een groot aantal andere functies kan hebben, zoals hierboven beschreven. En omdat Nederlanders de verkleinvorm creatief en enthousiast gebruiken, komen er vast en zeker in de toekomst nog meer functies bij. Wie weet bestaat er over een paar jaar de `coole functie`, omdat het heel cool is van alles en nog wat te verkleinen, zoals bijvoorbeeld “Yo gast, hoe lopen de zaakjes?” en “Vanavond bioscoopje doen?”

En omdat taal continu verandert, is het niet bij de veranderingen van functies gebleven. Ook de verkleinvorm zelf is veranderd. In het Middelnederlands was de meest voorkomende verkleinvorm -kijn (bijvoorbeeld ‘mannekijn’ voor *mannetje*), hoewel er ook vele andere uitgangen bestonden, zoals -ken (vandaar bijvoorbeeld **manneken Pis**; zie ook **MANNETJE**). De verkleinvorm -ke kom je nog af en toe tegen, bijvoorbeeld in **manneke**. Tegenwoordig worden verkleinwoorden gevormd door achter het woord -tje of -je toe te voegen.

Tot slot veranderen ook de betekenissen van verkleinwoorden. Door de jaren heen zijn nieuwe betekenissen voor bestaande woorden ontstaan, zoals bij **buitenbeentje** dat zich van *buitenechtelijk kind* tot *iemand die zich van de andere leden van een groep in het goede/kwade onderscheidt* ontwikkelde (zie ook **BUITENBEENTJE**). Daardoor kan een woord waarbij de verkleinvorm oorspronkelijk een verkleinende functie had bijvoorbeeld een herdefiniërende functie krijgen.

Verkleinwoorden in Muisje, boontje, beetje

De rest van dit boek is gewijd aan de vraag welke verkleinwoorden in het Nederlands een bijzondere betekenis hebben. In afzonderlijke lemma’s komen de betekenissen van verkleinwoorden aan de orde en ziet de lezer wanneer alleen de verkleinvorm, alleen de stamvorm of beide gebruikt kunnen worden. Daarbij staan voorbeelden, handige weetjes, toepasselijke spreekwoorden en gezegden en de herkomst. Aanvullende opmerkingen helpen je door een kritische bril naar de Nederlandse taal te kijken en zorgen er hopelijk voor dat je tijdens het lezen vaak denkt “Verrek ja!”. De verkleinwoorden zijn alfabetisch geordend zodat het boek gebruikt kan worden als naslagwerk. Alle verkleinwoorden met een bijzondere betekenis staan met hun vet gezette vindplaats in de index van dit boek. Sommige andere verkleinwoorden - die niet als afzonderlijk lemma worden besproken - zijn ook in de index te vinden.

Leeshulp

Om het lezen te vergemakkelijken is in het boek gebruik gemaakt van tekens en letteropmaak. In het voorgaande zijn die deels al toegepast.

˘ ˇ	Een woord/zinsdeel bestaat niet
‘ ‘	Woord(en) uit een andere taal
“ “	Citaat
[ ]	Uitspraak
Vet	Woord waar het om gaat
<i>Cursief</i>	Betekenis van het woord waar het om gaat
<u>Onderstreept</u>	Woord waar het in een voorbeeldzin om gaat
KLEIN KAPITAAL	Lemma, titelwoord
>	Een voorbeeldzin
–	Hierna volgt in voorbeeldzinnen een reactie van de gesprekspartner
/ zonder spaties	Een alternatief woord
/ met spaties	Een alternatief zinsdeel

A

A4'TJE

A4 is een veel gebruikt *papierformaat*. Het stamt af van A0-papier dat een oppervlakte van 1 m² heeft en een lengte-breedteverhouding van $\sqrt{2}:1$. Als je A0 vier keer halveert, heb je A4. Daaruit kun je berekenen dat de afmeting van een blad A4-papier 21,0 bij 29,7 cm is.

Als je over *één blad/vel A4-papier* wilt spreken, kun je ook A4'tje gebruiken (zie ook VELLETTJE):

- > Heb je nog wat lege A4'tjes om dit uit te printen?

Ook wordt A4'tje gebruikt als *lengtemaat voor een tekst/document*:

- > Ik heb een opstel van tien A4'tjes ingeleverd.

Afhankelijk van de context kan er ook nog mee uitgedrukt worden dat een tekst niet lang hoeft te zijn:

- > Voor je sollicitatiebrief is één A4'tje meer dan genoeg.

AARDIGHEIDJE

Aardigheidje wordt in de verkleinvorm gebruikt als het om een *klein geschenk* gaat (bescheidenheidsfunctie, functie 2.7):

- > Ik wil een aardigheidje voor mijn vriendin meenemen, maar wat moet ik haar nou in vredesnaam geven? Ze heeft alles al!

De stamvorm kom je tegen om *het aardige/behaaglijke van iets / plezier of grapje* – ook wel **geintje** of **lolletje** genoemd (zie ook LOLLETTJE) – uit te drukken, hoewel daarbij de verkleinvorm niet uitgesloten is:

- > Zodra het doel bereikt is, is de aardigheid er af.
- > Ik heb deze week zo gelachen, toen ik las dat het Penismuseum in Reykjavik begon als aardigheid/aardigheidje, maar een groot succes is geworden.

ACHTERAFJE

Je zou kunnen denken dat ACHTERAFJE prima samen met het lemma VOORAFJE beschreven kan worden, maar zoals je later zult zien, heeft **voorafje** met eten te maken wat bij **achterafje** niet bepaald het geval is. **Achterafje** is namelijk afgeleid van het bijwoord van plaats **achteraf** dat *in het achterste gedeelte* betekent en is daarom een verzelfstandigd woord (categorie 3.9). Een **achterafje** is een *afgelegen plaats*:

- > Mijn eerste expositie bevond zich in een achterafje van het museum, maar bij de tweede kreeg ik meteen de grote zaal!

Het zelfstandig naamwoord `het achteraf` bestaat niet.

Sommige mensen gebruiken **achterafje** toch foutief als tegenovergestelde van **voorafje**. In dat geval gaan ze uit van **achteraf** als bijwoord van tijd met de betekenis *na afloop*. Maar voor die betekenis moet je bij **TOETJE** een kijkje nemen (zie ook **KIJKJE**).

AFDANKERTJE

Afdankertje – ook wel **afleggettje** genoemd – wordt alleen in de verkleinvorm gebruikt en is van een werkwoord afgeleid. Opvallend is dat het niet gaat om iets dat zelf afdankt, maar om iets dat afgedankt wordt (zie ook **DOORDENKERTJE**, **DRUKKERTJE**, **HANGERTJE** en **PLAKKERTJE** voor meer van zulke passieve woorden). En dan vooral kledingstukken:

- > Ik heb vandaag alle afdankertjes in de Zak van Max gedaan.

Deze betekenis is niet verrassend als je weet dat het werkwoord **afdanken** *buiten gebruik stellen* betekent.

AFSTAPJE

Een **afstapje** is een *klein hoogteverschil in de vloer* waardoor je van het hogere gedeelte naar het lagere gedeelte af moet stappen. **Afstapje** is afgeleid van het werkwoord **afstappen** (*naar beneden stappen*) en is daarom een verzelfstandigd woord (categorie 3.9):

- > Pas op het afstapje!

Het tegenovergestelde van **afstapje** is **opstapje**. **Opstapje** is in de Van Dale opgenomen onder de stamvorm **opstap**. Maar in de praktijk wordt meestal het verkleinwoord gebruikt. Het verzelfstandigde woord **opstap(je)** heeft naast de letterlijke betekenis *plaats waar je op moet stappen* ook de figuurlijke betekenissen *stap omhoog als tussentijdse loonsverhoging en in een hogere positie brengend*. In dat geval heeft de verkleinvorm een figuurlijke functie (functie 1.3). Bij **afstapje** ontbreken zulke figuurlijke betekenissen:

- > Wat heb jij gedaan? – Ik ben gestruikeld, omdat ik het opstapje niet zag.
- > De vergoeding voor het voorzitterschap is een opstapje naar een topsalaris.
- > Zijn promotie-onderzoek was een opstapje naar het leiderschap van het team.

Opvallend is dat in de figuurlijke betekenis ook vaak **opstapje naar succes** wordt gebruikt. Merkwaardig is hier dat een **opstapje** altijd vóór het succes komt en je op dat moment nooit zeker weet of dat succes ook echt zal komen. En in de letterlijke betekenis kan een **opstapje** niet alleen klein/laag, maar ondanks de verkleinvorm ook hoog zijn!

Tot slot is het merkwaardig dat **instap** (*het instappen en gelegenheid tot instappen*) juist alleen in de stamvorm bestaat en **uitstapje** weer hele andere betekenissen heeft (zie **UITSTAPJE**).

AKKEFIETJE

Het woord **akkefietje** betekent meer dan *meningsverschil*. Het wordt ook gebruikt voor een *onaangename taak/opdracht/situatie* en *karweitje in het algemeen*:

- > Wat hoor ik? – O, de burens hebben weer een **akkefietje**.
- > Een **akkefietje** van een paar honderd miljoen euro dreigt voor het kabinet, omdat de crisisheffing voor grootverdieners mogelijk onrechtmatig was.
- > Wat ga je morgen doen? – Ik moet nog wat **akkefietjes** afhandelen.

Verder kun je **akkefietje** ook als **akkevietje** schrijven. Dat is handig om te weten voor Nederlanders die elke f als v uitspreken (bijvoorbeeld [vietsen] in plaats van [fietsen]). Maar welke schrijfwijze je ook neemt, **akkefietje/akkevietje** is een nieuw woord (categorie 3.1), omdat de stamvorm `akkefiet/akkeviet` niet bestaat.

AMSTERDAMMERTJE

De betekenis *iemand uit Amsterdam* voor **Amsterdammer** komt niet in de Van Dale voor. Maar in die betekenis wordt de stamvorm wel degelijk gebruikt:

- > De **Amsterdammers** kwamen al na vier minuten op voorsprong.

Een *kind uit Amsterdam* zou je daarom een **Amsterdammertje** kunnen noemen. De verkleinvorm heeft in dat geval de verkleinende functie (functie 2.8) met betrekking tot de leeftijd. Maar interessanter is dat de verkleinvorm ook een herdefiniërende functie (functie 1.1) heeft, namelijk bij *bierglas van 0,3 liter* (zie ook **FLUITJE** en **VAASJE** voor bierglazen) en *paaltje om ongewenst parkeren op de stoep te voorkomen*. De typische **amsterdammertjes** in Amsterdam zijn meestal donkerpaars met drie kruisjes, onderdeel van het stadswapen van de stad (zie ook **KRUISJE**):

- > Kom mannen, we drinken nog één **amsterdammertje**.
- > **Amsterdammertjes** zijn verdomd zwaar als je ze uit de grond hebt gehaald.

Een andere kleine stedeling is het **rotterdammertje** (*een soort droge worst en laatste beetje in de jeneverfles dat gratis aan de klant wordt gegeven*). Voor deze laatste betekenis wordt ook wel **amsterdammertje** en **schiedammertje** gebruikt.

APPELTJE

De appel komt in veel uitdrukkingen en spreekwoorden voor. Daarin kan alleen óf de verkleinvorm óf de stamvorm worden gebruikt. Een aantal voorbeelden met de verkleinvorm zijn: **een appeltje voor de dorst** (*een voorziening voor later*); **een appeltje met iemand te schillen hebben** (ook wel **nog een eitje met iemand te pellen hebben** en **een nootje met iemand te kraken hebben**; *een moeilijke zaak met hem moeten behandelen, met hem over iets onaangenaams spreken* en *hem met gelijke munt terugbetalen*) en **als je mijn appeltjes niet moet, moet je niet aan mijn boompje schudden** (*als je niets met mij te maken wilt hebben, moet je me ook niet om een gunst vragen*). Een aantal voorbeelden met de stamvorm zijn: **door de zure appel bijten** (*iets dat onaangenaam maar noodzakelijk is uitvoeren*); **appels met peren vergelijken** (*ongelijksoortige zaken*).

met elkaar vergelijken en een onlogische/onmogelijke vergelijking maken) en de appel valt niet ver van de boom/stam (kinderen aarden meestal naar hun ouders). Ook bestaat de samenstelling **appeltje-eitje** (heel gemakkelijk), waarvan het ontstaan en de betekenis waarschijnlijk beïnvloedt is door voor een appel en een ei (heel goedkoop) en eitje (gemakkelijk; zie ook EITJE).

Tot slot moet je **appel** zoals hiervoor genoemd niet verwarren met **appel**, waarbij de klemtoon op -pel ligt in plaats van op -ap. Zo'n **appel** is namelijk iets heel anders: *hoger beroep*, in het leger *een sein tot verzameling van de troepen* en *oproep tot steun*. In dit geval bestaat de verkleinvorm niet.

AVONTUURTJE

Als kind beleeft bijna iedereen weleens avonturen. Daarom is de betekenis van avonturen als een *reeks spannende belevenissen* algemeen bekend. Maar let op: **avontuurtje** hoort bij het enkelvoud.

Avonturen zijn dan ook *meerdere reeksen van spannende belevenissen*:

- > Zijn avonturen noteerde hij in zijn dagboek om er later een boek van te kunnen maken.

Een andere betekenis is *iets ongewoons/onverwachts dat iemand overkomt*:

- > Ik heb zin om weer eens op avontuur uit te gaan.

Daarvan is **avontuurtje** met de betekenis *liefdesavontuur/affaire* afgeleid, waarbij alleen de verkleinvorm juist is:

- > Het avontuurtje ontwikkelde zich tot een langdurige relatie.

Avontuurtje moet je niet verwarren met **liefdesavontuur**. Dat is namelijk een *avontuurlijke liefdesgeschiedenis*. Daar kunnen **avontuurtjes** bij horen, maar ook **romances** (*amoureuze verhoudingen*) en **slippertjes** (zie SLIPPERTJE).

B

BANDJE

Bij **band(je)** is het opvallend dat het voor de meeste betekenissen alleen in de stamvorm voorkomt, zoals *stuk stof bij bijvoorbeeld judo dat aangeeft hoe goed je bent, lintvormig materiaal, omslag met een sterke rug waarin een boek wordt gebonden, een met lucht gevulde rubberen ring om een wiel, de binnenrand van een biljart en een gevoel van verbondenheid*. Uitzonderingen zijn *stuk stof als schouderbandje aan dameskleding – ook wel spaghettibandje genoemd – en een bandje als magneetband met opname – de verkorting van cassettebandje*. Hier is alleen de verkleinvorm op zijn plaats:

- > Dit topje draag ik zelden, want de (spaghetti)bandjes schuiven steeds van mijn schouders af.
- > Heb jij nog een cassetterecorder waarin we bandjes kunnen afspelen?

BEDANKJE

De verkleinvorm **bedankje** heeft een bijzondere betekenis, omdat 'de bedank' niet bestaat. Een **bedankje** is een *dankbetuiging of een beleefde weigering voor een uitnodiging*:

- > Het bedankje voor het verzorgen van jouw cavia's was niet nodig, maar heb ik wel gewaardeerd.
- > Met een bedankje maakte ik duidelijk dat we niet op de bruiloft komen.

Wel bestaat **bedank** als de eerste persoon enkelvoud van het werkwoord **bedanken** (*zijn dank betuigen en niet aannemen / opzeggen*). Daarom zou het logisch zijn dat **bedankje** van **ik bedank je** is afgeleid. Maar er is een andere theorie die zegt dat **bedankje** de verkorting van **bedankbriefje** (*briefje waarin men zich bedankt of briefje waarin men iets opzegt/afwijst*) is. De herkomst heeft gevolgen voor de functie van de verkleinvorm. Als het is afgeleid van **ik bedank je**, dan is **bedankje** een verzelfstandigd woord (categorie 3.9); als het is afgeleid van **bedankbriefje** is het een nieuw woord (categorie 3.1). Hoe het ook zij, we zullen het met het resultaat **bedankje** moeten doen, omdat we er met z'n allen niet bij waren toen **bedankje** ontstond.

BEESTJE

Een **beestje** is volgens het woordenboek een *klein beest*, maar daarmee ben je er nog niet. Als je het over **beestjes** hebt, bedoel je vaak *insecten* zoals vlooien, teken en luizen. Onaangename beestjes dus. Verder wordt **oud beestje** gebruikt voor een *oud/antiek voorwerp* en is dus geen beest. Ook is er een aantal uitdrukkingen met **beestje**, zoals **het beestje bij zijn naam noemen** (*ronduit zeggen wat het is*), **dat is de aard van het beestje** (*zo is zijn karakter nu eenmaal*) en **huisje, boompje, beestje** (*niet uitzonderlijk / heel gewoon*) waarin alleen de verkleinvorm juist is. Ook is er

een aantal samenstellingen waarbij **beestje** niet per se een dier hoeft te zien. Mijn favorieten zijn het **houbeestje/houpaard** (*oude werknemer die men graag zou zien vertrekken*) en het **slaapbeestje** (*restjes oogvocht die na de slaap in de ooghoeken zitten*).

Andersom is een **beest** een *dier*, maar wordt het ook figuurlijk gebruikt voor *onhebbelijk/onbeschoft mens* en voor *iets heel groots*:

- > Hij is echt een beest; hij doet en laat wat hij wil.
- > Zie je dat orgel? Wat een beest van een instrument!

Ook wordt **beest** gebruikt voor *iemand met grote belangstelling voor het daarvoor genoemde*. Eerst zegt je dat misschien niets, maar valt het kwartje als ik de samenstelling **feestbeest** als voorbeeld geef? (zie voor **kwartje** ook DUBBELTJE)

Opvallend is dat **beest** tegenwoordig een onzijdig woord is, maar dat in enkele dialecten in Vlaanderen en in sommige uitdrukkingen het nog altijd een vrouwelijk woord is. Zo ga je bijvoorbeeld ergens **de beest uithangen** (*zich losbandig gedragen*) en niet `het beest uithangen`. Verder is interessant om te zien dat een beestje per definitie klein is, maar dat allerlei bijvoeglijke naamwoorden gebruikt worden om aan te geven hoe klein een beestje dan precies is, zoals minuscuul, mini, piepklein en klein. Nou ja ... precies? Voor mensen die het heel nauw nemen is het verwarrend, want hoe groot is klein, piepklein, enzovoorts dan precies?

Tot slot: verschillende beesten worden op hun beurt ook weer in de verkleinvorm in allerlei gezegden gebruikt, zoals later bij HAASJE (**het haasje zijn**) duidelijk zal worden. Andere voorbeelden zijn: **dat is geen katje om zonder handschoenen aan te pakken** (*iemand die zich goed weet te verweren*); **over koetjes en kalfjes praten** (*over van alles en nog wat praten*); **hij heeft zijn schaapjes op het droge** (*hij heeft geen zorgen*) en **ieder vogeltje zingt zoals het gebekt is** (*iedereen doet iets op zijn eigen wijze*).

Zie ook LIEVEHEERSBEESTJE

BEETJE

De stamvorm **beet** is afgeleid van het werkwoord **bijten** (*de tanden ergens inzetten*) en betekent *het bijten, afgebeten stuk* en *plaats waar een dier gebeten heeft*:

- > De beet in een vergiftigde appel zorgde ervoor dat Sneeuwwitje in slaap viel.
- > Een beet uit een appel doet me aan Apple denken.
- > De beet van een teek kan de ziekte van Lyme tot gevolg hebben.

De verkleinvorm **beetje** heeft alleen in de betekenis **hapje** direct iets met de betekenis *afgebeten stuk* te maken. Veel vaker is **beetje** een *kleine hoeveelheid* – ook wel **ietsje**, **pietsje**, **ietsjepietsje/ietsepietsje/ietsepiesie**, **frutje** en **weinigje** genoemd. Dit woord zie je terug in bijvoorbeeld **alle beetjes helpen** (*iedere bijdrage helpt*), **bij beetjes / beetje bij beetje / stukje bij beetje** (*langzamerhand*) en **zo'n beetje** (*zo ongeveer*):

- > Ik heb een beetje honger.

Tegenwoordig is dus de band tussen de stamvorm en de verkleinvorm niet altijd meer duidelijk. Misschien was dat vroeger anders, omdat **beetje** mogelijk is ontstaan als verkleinvorm van **beet** in de betekenis *stuk*. Hoe dan ook, het is opvallend dat in andere Germaanse talen het huidige woord voor **beetje** ook een verkleinvorm is: in het Duits is 'Bisschen' de verkleinvorm van 'Biss' dat *beet/hap* betekent; het Engelse 'little', het Deense 'lille', het IJslandse 'lífill', het Noorse 'lite' en het Zweedse 'lite' zijn mogelijk allemaal afgeleid van de Oudengelse stamvorm 'lyt' (*beetje*). Daarentegen is dit bij Romaanse talen niet zo. Zo zijn bijvoorbeeld het Franse 'peu', het Italiaanse en Spaanse 'poco' en het Portugese 'pouco' zonder verkleining afgeleid van het Latijnse 'paucus' (*weinig*).

BELLETJE

1a) Ieder kind leert al vroeg wat een **bel** is, bijvoorbeeld door de schoolbel en de deurbel. Als voorwerp is een **bel** een *hol metalen voorwerp dat een heldere klank geeft zodra een klepel/hamertje ertegen slaat* – zoals de schoolbel – of een *trekker/knop waardoor de bel overgaat* – zoals de deurbel:

- > De bel wordt geluid als de pauze voorbij is.
- > Doordat de bel kapot is moet je bij ons weer ouderwets aankloppen.

Beide betekenissen komen ook in de verkleinvorm voor, bijvoorbeeld in de uitdrukking **er gaat bij hem een belletje rinkelen** (*hij krijgt door dat er iets aan de hand is*; categorie 3.3) en in **belletje trekken/lellen** (*kinderspel waarbij kinderen aanbellen en dan wegrennen*; categorie 3.7). Ook zie je de eerste betekenis terug in de samenstelling **kattenbelletje** (*belletje aan de halsband van een kat*). Maar let op: ondanks de nieuwe spelling bestaat **kattebelletje** ook zonder tussen-n; in dat geval is de betekenis *kladblaadje/krabbeltje* (zie ook KRABBELTJE).

1b) Ook is een **bel** een *bobbel, lucht- of gasbolletje in een vloeistof* waarvoor ook zowel de stam- als verkleinvorm gebruikt kan worden (zie ook BOLLETJE):

- > Mama, mag ik buiten bellenblazen?
- > Koolzuurgas veroorzaakt belletjes in een vloeistof.

In dit laatste voorbeeld is sprake van de verkleinende functie met betrekking tot de grootte (functie 2.8).

2) Maar **bel** heeft ook een betekenis waarbij **belletje** niet gebruikt kan worden. **Bel** is namelijk een *eenheid van intensiteit van geluid en elektrische signalen*, genoemd naar Alexander Graham Bell die de telefoon uitvond.

3) Tot slot heeft de verkleinvorm **belletje** ook nog de unieke betekenis van *telefoontje* waarbij de verkleinvorm een herdefiniërende functie heeft (functie 1.1). Je kunt niet zeggen 'ik moet nog een bel plegen', maar wel **ik moet nog een belletje plegen** (*ik moet nog iemand opbellen*) of 'geef me een bel als je goed bent aangekomen' maar wel **geef me een belletje als je goed bent aangekomen** (*bel me na aankomst even op*). Uiteraard kun je wel iemand een bel geven, maar dan heeft bel een van de onder 1a) genoemde betekenissen.

BIDPRENTJE

Een **bidprentje** is een *plaatje/kaartje ter gedachtenis aan een overledene* meestal met foto en een korte tekst. Omdat daarop meestal alleen positieve eigenschappen van iemand benadrukt worden, is de uitdrukking **liegen als een bidprentje** (*zwaar liegen*) ontstaan. Opvallend is dat er veel synoniemen voor **bidprentje** bestaan: **doodsprentje**, **gedachtenisprentje** en **herinneringsprentje** en de verouderde varianten **knekelplaatje** (zie ook **PLAATJE**), **waaikantje** (*dubbel bidprentje voor echtgenoten*), **(rouw)santje** en **zerkje**. Omdat de stamvorm `bidprent´ nooit heeft bestaan, hebben we hier te maken met een nieuw woord (categorie 3.1).

BIERTJE

Bier is de soortnaam van een *alcoholhoudende drank uit hop en mout door gisting en koken bereid*. Ook wordt het gebruikt voor *biersoort*:

- > Welkom, in deze rondleiding zal ik u vertellen hoe in onze brouwerij bier wordt gemaakt.
- > Wat voor bier heb je in huis?

Deze laatste betekenis zie je in de stamvorm ook terug in de Vlaamse uitdrukking **dat is geen klein bier** (*dat is een belangrijke zaak*) en in de verkleinvorm in **dat biertje heb je zelf gebrouwen en nu moet je het ook drinken** (*dat heb je jezelf aangedaan*). Maar natuurlijk wordt **biertje** veel vaker gebruikt voor *glas bier*:

- > Hé luitjes, hebben jullie zin in een biertje?

Dit is een voorbeeld van de verkleinvorm die één entiteit uit een ongedifferentieerde massa/geheel uitzondert (de entiteitsvormende/partitieve functie, functie 2.4). Op deze manier kun je ook andere dranken tot een glas van die drank maken, zoals **cola - colaatje**, **wijn - wijntje** en **sap - sapje**. Tot slot kan de volgende uitdrukking niet onvermeld blijven: Surinamers gebruiken **een biertje laten** voor *plassen* (categorie 3.4). Dat is nog eens een mooi eufemisme!

Zie ook **DU(I)VELTJE**

BIJDEHANDJE

Bijdehand is een bijvoeglijk naamwoord dat *vlug van begrip* betekent; niet te verwarren met **bijdehands** (let op de s), wat *links / aan de linker zijde* en *paard dat links in een tweespan loopt* betekent. *Iemand die bijdehand is*, wordt ook wel **bijdehandje** genoemd. Maar let op: bij **bijdehandje** is niet altijd duidelijk of het positief bedoeld is, omdat je vaak ook een beetje nijd, betweterigheid of andere negatieve bijsmaak mee voelt klinken, wat prachtig uitgedrukt wordt in dit commentaar:

- > En als ik dan uitleg hoe het zit, ben ik een bijdehandje? Zucht ... :')

BINNENDOORTJE

Hoewel volgens Van Dale een **binnendoortje** een *besluit is dat het resultaat is van een informeel overleg*, kom je in dagelijks taalgebruik **binnendoortje** als *afkorting / verkorte route* tegen. Daarbij is direct duidelijk dat dit zelfstandig naamwoord is afgeleid van het bijwoord van plaats **binnendoor** (*langs een binnenweg of een doorgang binnenshuis*):

- > Juist vanwege het verboden toegang bord nodigt dit rustige binnendoortje uit tot een spannendere route naar school.

BINNENPRETJE

Binnenpretje wordt vooral in de verkleinvorm gebruikt en is precies wat het lijkt te zijn: *pret die men niet naar buiten laat blijken*:

- > Wat lach je nou? – Niks hoor, ik heb alleen een binnenpretje.

BLAUWTJE

Iedereen die wel eens een **blauwtje** heeft gelopen, is zich er waarschijnlijk pijnlijk van bewust wat dit betekent. **Blauwtje** is hier een verkorting van *een blauwe scheen*. Deze uitdrukking betekent letterlijk dat je een blauwe plek hebt opgelopen door je scheen te stoten en figuurlijk dat je een *afwijzing hebt gekregen*. Maar niet getreurd, want een wijsheid is **beter een blauwtje lopen dan een groentje blijven** (*liever een afwijzing dan onervaren blijven*; categorie 3.3). Verder is een **blauwtje** een *soort vlinder* en daarmee een typerend woord (categorie 3.8).

Beide verkleinvormen zijn afgeleid van de kleur blauw, een van de drie primaire kleuren. De stamvorm **blauw** wordt ook gebruikt voor *blauwe kleren*:

- > Jelle en Trudy zijn in het blauw getrouwd.

Van *blauwe kleren*, oftewel de blauwe uniformen van politieagenten, is weer de betekenis **blauw** voor *politie* afgeleid:

- > Er is vandaag zoveel blauw op straat. Is er vanmiddag iets te doen ofzo?

Ook wordt **blauw** voor *blauwe kleuren of verfstof* gebruikt:

- > Nijntje draagt hier een jurkje in Delfts blauw.
- > Mientje heeft de lucht groen geschilderd omdat blauw op was.

Tot slot is **blauw** ook een bijvoeglijk naamwoord en betekent dan *dronken*, zoals in **zo blauw als een tientje** (zie ook BRIEFJE voor **tientje**), *de kleur blauw hebbend*, zoals in **een blauwe maandag** (*zeer kort*) en **blauw bloed hebben** (*van adel zijn*). Hier kan de verkleinvorm niet gebruikt worden.

Zie ook GROENTJE voor andere kleuren in de verkleinvorm

BLIKJE

1) De stamvorm **blik** heeft een aantal betekenissen, die verschillen voor de mannelijke en onzijdige varianten.

1a) De mannelijke variant, oftewel **de blik**, heeft te maken met ogen en zien. Een betekenis is *het richten van de ogen op iets*:

- > Vroeger in de auto op weg naar Italië heb ik geleerd mijn blik op oneindig te zetten.

Ook betekent **de blik** *het vermogen om te zien*:

- > Jij vindt zo vaak geld, je moet wel een oplettende blik hebben.

en de *uitdrukking van de ogen*:

- > Met een vrolijke blik vertelde ze dat ze in het weekend een leuke jongen had leren kennen.

Opvallend is dat een passend woord voor *uitdrukking van de ogen* **ogenblik** zou kunnen zijn. Maar dit woord is al bezet met de betekenissen *korte tijdsduur* en *tijdstip*; vandaar dat een **ogenblikje** een *zeer korte tijd* is. En misschien vraag je je af welke van deze betekenissen de juiste is bij **zonder blikken of blozen** (*onaangedaan iets doen*). Het antwoord is geen van alle, omdat **blikken** hier een verbastering is van **(ver)bleken** en de uitdrukking dus letterlijk *zonder van kleur te veranderen* betekent.

1b) De onzijdige vorm, oftewel **het blik**, heeft hele andere betekenissen. Deze betekenissen hebben met een soort staal en de maaksels daarvan te maken.

Eén betekenis is *vertind dun plaatstaal*; een andere betekenis *niet vertind plaatstaal*. Nou ja, of het nou wel of niet vertind is, zulk plaatstaal wordt gebruikt voor *doos/bus om iets in te bewaren*, voor *dun bord om stof op te vegen*, de *carrosserie van auto's* en *auto's zelf*:

- > Ik stel voor vanaf nu meel in dit blik te doen, zodat we niet van die vieze wormpjes krijgen.
- > Wat een stofzooi is het geworden; even veger en blik halen.
- > We hebben een aanrijding gehad, maar gelukkig hebben we alleen blikschade.
- > Parkeren aan de rand van de stad zorgt voor minder blik op straat.

Als kind keek ik vaak naar het tv-programma “Blik op de weg”. Hierin lieten ze vanuit een politieauto zien, hoe ze wegpiraten achtervolgden om ze aan te kunnen houden. Pas veel later begreep ik dat de dubbele betekenis van **blik** hier slim gebruikt is, namelijk *het richten van de ogen op de weg* en *auto's op de weg*. Zo viel het kwartje toch nog (zie ook **DUBBELTJE** voor **kwartje**).

2) Bij de mannelijke vorm van **blik** is de verkleinvorm niet op zijn plaats. De verkleinvorm gebruik je wel bij **het blik**. Hoewel voor beide vormen de betekenis *blikken doos/bus/trommel* bestaat, kun je in het volgende voorbeeld alleen de verkleinvorm gebruiken:

- > Heb je wat te drinken bij je? – Ja, ik heb nog een blikje cola in mijn tas.

Let op: een **blikje cola** is niet hetzelfde als een **colablikje**. Als je een blikje cola krijgt aangeboden kun je er zeker van zijn dat er cola in zit; bij een colablikje gaat het om het blikje zelf en kan het zijn dat het al leeg is.

BLOEMETJE

1) **Bloemetje** is net als **bloempje** de verkleinvorm van de stamvorm **bloem** met de betekenis *deel van een zaadplant dat de voortplantingsorganen bevat*. In bredere zin geldt dat ook voor *afbeeldingen en vormen die lijken op een bloem*:

- > De bloem / het bloemetje/bloempje ruikt heerlijk!
- > Zij draagt graag een bloem/bloemetje/bloempje in d'r haar.

Verder heeft de stamvorm een aantal andere betekenissen waarbij niet de bloem, maar de schoonheid van de bloem centraal staat. Zo is een **bloem** ook *hetgeen zich onderscheidt door fijnheid/schoonheid enz., uitmuntend/schitterend voortbrengsel* en een *plant met bloemen*. Bij deze laatste betekenis kun je ook de verkleinvorm gebruiken:

- > Hoe oud is jouw bloem? – Mijn dochter is zeventien jaar.
- > Het was een leuke baan, maar inmiddels is de bloem eraf.
- > Denk je dat het alweer nodig is om de bloemen/bloemetjes water te geven?

Let wel op dat **de bloemetjes water geven** ook *urineren* kan betekenen. In dat geval kun je alleen de verkleinvorm gebruiken. In **de bloemen/bloemetjes buitenzetten** zijn weliswaar beide vormen mogelijk, maar de stamvorm is alleen correct voor de letterlijke betekenis; voor de figuurlijke betekenis *op stap gaan en bijvoorbeeld veel drinken* is alleen de verkleinvorm juist.

De verkleinvorm heeft ook één betekenis waarbij alleen de verkleinvorm **bloemetje** juist is. Een **bloemetje** is namelijk een *boeket bloemen*:

- > Als bedankje zal ik morgen voor de spreker een bloemetje regelen.

Zie ook KLOKJE, MADELIEFJE, MUURBLOEMPJE, VERGEET-MIJ-NIETJE en VIOOLTJE voor bloemen

2) Vanuit **bloem** ontwikkelde zich als *het mooiste deel van de plant via het fijnste/beste en het beste/fijnste van het meel* tot de huidige betekenis *fijn gezeefd meel*:

- > Zonder bloem plakt het deeg bij het uitrollen aan het aanrecht.

Voor dit zelfstandig naamwoord kan geen van de verkleinvormen gebruikt worden.

BLONDJE

Een **blondje** is een *meisje of kind met blond haar*. **Blondje** is afgeleid van het bijvoeglijk naamwoord **blond** dat *lichte haarkleur* betekent en is daarom een verzelfstandigd woord (categorie 3.9). Maar het wordt niet alleen voor haar gebruikt. Zo heb je misschien van de verouderde vorm van *bont en blauw* gehoord: 'blond en blau'. Zo niet, dan heb je vast wel eens een **blond biertje** gedronken. Let op: je drinkt dan wel een biertje, maar geen 'blondje' (zie ook BIERTJE).

Opvallend is dat **blondje** – hoewel je het niet aan het woord en soms ook niet aan de context kan zien – vaak een negatieve betekenis heeft. Meestal wordt dan een dom blondje bedoeld: een *vrouw die niet bepaald intelligent is*. Dit zie je terug in bijvoorbeeld de volgende grappen:

- > Ik ben blond, wat is jouw excuus?
- > Waarom maakt een dom blondje haar melkpak in de winkel al open? – Omdat er op staat: hier openen.

Maar ook wanneer uit de context niet duidelijk is dat het om een dom **blondje** gaat, lees je dit automatisch tussen de regels door en wordt het vaak ook zo bedoeld! Neem nou een aankondiging als “in dit filmpje zie je een blondje koffiezetten” (zie ook FILMPJE). En ja hoor, dat koffiezetten gaat helemaal mis. Hoewel gebrek aan ervaring waarschijnlijk de oorzaak was, wordt het mislukken automatisch aan domheid toegeschreven. Als je daarom een vrouw wil beschrijven die blond is, maar je deze niet (per ongeluk) dom wilt noemen, neem dan het zekere voor het onzekere en kies **blondine** (*blonde vrouw*).

BLOOTJE

1) **Blootje** is afgeleid van het bijvoeglijk naamwoord **bloot**. De belangrijkste betekenis van **bloot** is *zonder bedekking*:

- > Het is niet toegestaan met blote benen op het werk te verschijnen.
- > Het was heel avontuurlijk om onder de blote hemel te overnachten.
- > Blote mannen en vrouwen kun je op een naaktstrand met bosjes vinden.

Bij dit laatste voorbeeld valt op dat **naakt** en **bloot** beide voor *zonder bedekking van het lichaam* worden gebruikt, maar dat er toch een klein verschil is. Als je namelijk **naakt** bent, is duidelijk dat je geen enkel kledingstuk draagt; bij **bloot** kan het zijn dat je wel nog kleding draagt, waarbij het een verkorting is van **bloot gekleed**:

- > Zie je die vrouw daar? Die is wel heel bloot.
- > Als ik vroeger zonder rugzak door school liep, voelde ik me heel bloot.

In deze voorbeelden kun je **naakt** niet gebruiken.

Een andere betekenis van **bloot** is *zonder hulpmiddel*:

- > Met het blote oog is het niet mogelijk rode bloedlichaampjes te zien.

2) Het zal daarom niet verbazingwekkend zijn dat **blootje** *bloot lichaam* betekent. Dit zelfstandig naamwoord wordt meestal gebruikt in de uitdrukking **in zijn blootje** (*zonder kleren aan*). Deze betekenis is wél hetzelfde als die van **naakt**. En hoewel ‘naaktje’ niet bestaat, is er ook voor naakt een verkleinvorm: **nakie**. **In zijn blootje** is hetzelfde als **in zijn nakie**.

3) Tot slot bestaat ook de stamvorm van **blootje**: **het bloot**. Hoewel in de uitgebreide versie van Van Dale **het bloot** niet is opgenomen, wordt het wel vermeld in de online versie. Het klinkt plausibel dat dit woord ook echt bestaat:

- > In de jaren zestig van de twintigste eeuw heeft het bloot op televisie zijn entree gemaakt.

BODEMPJE

De bodem van iets heeft verschillende betekenissen, afhankelijk van wat dit iets is. Als het om de bodem van bijvoorbeeld een fles of ton gaat, betekent het *grondvlak*:

- > Jongens, ik zie de bodem, we hebben de fles bijna leeg!
- > Het meisje gooide nog snel een vergeet-mij-nietje op de bodem van het graf.

Hoewel je het niet direct kunt herkennen en een etymologisch woordenboek te hulp moet schieten, komt deze betekenis terug in **de lijdensbeker tot de bodem ledigen** (*het leed tot het einde dragen*). Hier is het de beker, die tot op de bodem leeggedronken moet worden. Ook in **onze hoop werd de bodem ingeslagen** (*onze hoop vervloog / werd vernietigd*) wordt zo'n bodem bedoeld, in dit geval van een vat dat als het ware met hoop gevuld was. Door het vat kapot te slaan stroomt de hoop eruit.

In deze betekenissen heeft **bodem** te maken met het onderste van iets. Bij de betekenis *aardoppervlak* is dit juist andersom, omdat **bodem** juist bovenop de rest van de aarde ligt:

- > De eerste grassprietten schieten al uit de bodem.

Een meer specifieke betekenis die hier mee te maken heeft is *grondgebied*:

- > Het was een mooie reis, maar ik ben blij weer op vertrouwde bodem terug te zijn.

Verder wordt de **bodem** van wateren ook wel *bedding* genoemd. Hier hangt het af van hoe je het bekijkt of het onder het water of boven de rest van de aarde is:

- > Op de bodem van de zee leven veel bijzondere zeedieren.

In alle bovengenoemde voorbeelden is alleen de stamvorm **bodem** op zijn plaats. Daarom is het de vraag waar de verkleinvorm **bodempje** van afgeleid is. Het antwoord daarop is: van grondvlak; **bodempje** is namelijk een *kleine hoeveelheid die net de bodem van een fles/glas/maag e.d. bedekt*:

- > Voor we naar het café gaan stel ik voor bij mij nog even een bodempje te leggen.
- > Is er nog wijn? – Ja, nog een klein bodempje.

BOLLETJE

1) Bij de verkleinvorm **bolletje** is er waarschijnlijk één betekenis die meteen in het oog springt. Maar heb je ook aan de andere betekenissen gedacht?

1a) De meest gemakkelijk te raden betekenis is *kleine bol*. Een **bol** is een *lichaam, begrensd door een gebogen oppervlak, waarvan alle punten even ver verwijderd zijn van het middelpunt*:

- > Na de verhuizing lagen op de grond overal piepschuimbolletjes.

Maar dat wil niet zeggen dat **bolletje** bij een grotere versie door **bol** vervangen kan worden: je eet geen `bol ijs`, maar wel een **bolletje ijs**.

1b) Ook is een **bolletje** en *klein rond broodje* (zie ook **BRODJE**). Afhankelijk van het soort bolletje kan het ook een **maanzaadbolletje** of **tijgerbolletje** zijn:

> Alstublieft, een tompoes voor u. Anders nog iets? – Ja, ik wil graag nog twee bolletjes.

Let op: de logica is soms ver te zoeken. Als het bolletje namelijk uit Italië komt, is het geen 'Italiaans bolletje', maar een **Italiaanse bol**. En een **bolletje** heeft min of meer dezelfde vorm als een **krentenbol**, waarvoor je de stamvorm gebruikt in plaats van de verkleinvorm. Een **krentenbolletje** bestaat wel, maar is gewoon een *kleinere variant van de krentenbol*.

1c) Om in de wereld van de baksels te blijven, is **Bolletje** ook een bekend merk. Je hebt vast de slogan **ik wil Bolletje!** wel eens gehoord.

1d) Verder valt er misschien nog een kwartje als je het woord **bolletjesslikker** (*iemand die probeert bolletjes in zijn ingewanden over de grens te smokkelen*) leest. In deze context is **bolletje** een *ei- of cilindervormig pakketje met harddrugs*. Opvallend is dat **bolletje** niet van **bol** is afgeleid, maar van het Spaanse 'bolita', wat *kogeltje* betekent.

1e) In al deze betekenissen lijkt het erop dat een **bolletje** rond en driedimensionaal is. Maar in het dagelijks taalgebruik is dit niet altijd zo: een bolletje knoflook is bijvoorbeeld niet rond en een **bolletje** als *cirkel om een item in een lijst in te leiden* is niet driedimensionaal. En andersom wordt een bolletje dat rond en driedimensionaal is niet altijd zo genoemd: een *bolletje van een speld* is een **knop** en een *bolletje lucht* is een **bel**.

2) De stamvorm **bol** heeft nog andere betekenissen, waarbij de verkleinvorm niet gebruikelijk is, zoals *bloembol*:

> Door de warme winter zijn de tulpen**ollen** al in februari uitgekomen.

3) Tot slot is **bol** ook *hoofd/hersens*. Hier kan zowel de stamvorm als de verkleinvorm gebruikt worden:

> Omdat ik kleiner ben dan gemiddeld, word ik zelfs als volwassene nog over mijn bol geaaid. Dat is zo irritant!

> Ze slaapt sneller in als je haar over haar bolletje aait.

Dat geldt alleen niet voor de uitdrukkingen **het is hem in de bol geslagen** (*hij is gek geworden*) en **de zomer in je bol hebben** (*erg vrolijk en uitgelaten zijn*).

BOMMETJE

1) De unieke betekenis van **bommetje** is *sprong in het water met opgetrokken knieën waarbij men zoveel mogelijk water laat opspatten*. Grote kans dat je die zelf ooit in een zwembad hebt gemaakt; zo niet, dan ken je **bommetje** misschien nog wel uit de slogan van Melkunie:

> Ik zeg nog zo: geen bommetje!

Omdat een **bommetje** net als een **bom** (ad 2) een knal veroorzaakt en er iets uiteen spat, hebben deze betekenissen met elkaar te maken. Vandaar dat de verkleinvorm de onderscheidende functie heeft (functie 2.3).

Dit geldt niet voor **bommetje** in de drugs wereld, waar het gebruikt wordt voor een *vloetje met speed* (zie ook **VLOETJE**). In dat geval heeft de verkleinvorm de herdefiniërende functie (functie 1.1):

- > De eerste keer dat ik gebruikte nam ik een pilletje en een bommetje tegelijk. Dom hè?

2) De stamvorm **bom** heeft een groot aantal verschillende betekenissen (homoniemen). Een betekenis is *schijfvormige stop in een vat*. Misschien zegt dat in eerste instantie niets, maar waarschijnlijk ken je wel de uitdrukking **de bom is gebarsten** (*het kritische moment is aangebroken*). Het idee daarbij is dat door hevige druk van de vloeistof in het vat de bom/stop eruit schiet.

Ook is een **bom** een *grote hoeveelheid*:

- > Dit taartje is een echte calorieënbom.

Maar de meest bekende betekenis is natuurlijk *hol, metalen, met brand- of springlading gevuld projectiel*:

- > De bom onder de auto explodeerde toen er gelukkig niemand in zat.
- > Het nieuws dat mijn vriendin was omgekomen sloeg in als een bom.

BOODSCHAPPENKARRETJE

Een **boodschappenkarretje** is een *tweewielig wagentje om boodschappen in te vervoeren* of een *vierwielig wagentje om tijdens het winkelen boodschappen in te doen*. Hoewel in het woordenboek staat dat je voor **boodschappenkarretje** ook **boodschappenwagentje**, **winkelkarretje** en **winkelwagentje** kunt gebruiken, moet daarbij vermeld worden dat een **boodschappenwagentje** voor zowel het twee- als vierwielige wagentje gebruikt kan worden, terwijl met **winkelkarretje** en **winkelwagentje** alleen het vierwielige wagentje bedoeld wordt.

BOONTJE

Een **boon** is het *zaad van de peulvrucht* of iets dat daar enigszins op lijkt; een **boontje** is de kleine versie daarvan:

- > Wat eten we vandaag? – Aardappelen, vlees en sperziebonen.
- > De koffie is vandaag heel slap. – Ja, geen wonder, deze koffiebonen zijn niet goed gebrand.
- > Mama, mag ik gaan spelen? – Nee, eerst nog je boontjes opeten.

Let op: **koffieboontje** heeft twee bijzondere betekenissen: *een kamerplant met bladeren die in vorm en kleur lijken op de koffieboon* en *vrouwelijk geslachtsdeel*.

Interessanter bij **boon/boontje** is dat deze woorden in heel wat uitdrukkingen voorkomen, waarbij ze niet door elkaar vervangen kunnen worden. De verkleinvorm komt bijvoorbeeld voor in: **heilig boontje** (*iemand die zich braaf voordoet*); **boontje komt om zijn loontje** (of in België ook **loontje komt om zijn boontje**: *ieder krijgt zijn verdiende straf*); **zijn eigen boontjes wel kunnen doppen** (*geen hulp nodig hebben*) en **zijn boontje op/bij/voor iemand te week/weken leggen** (*hoopvolle verwachtingen koesteren*). **Heilig boontje** is een verbastering van 'heilig bontje', waarbij 'bontje' een burger-weesjongen was die zijn bijnaam aan zijn bonte kleding te danken zou

hebben. De uitdrukking **boontje komt om zijn loontje** is afkomstig van een sprookje waarin een erwte, boontje, strootje en kooltje vuur samen gaan wandelen. Als het kooltje vuur in het water valt, lacht boontje zo hard dat hij scheurt; zijn verdiende loon.

De stamvorm komt bijvoorbeeld voor in: **honger maakt rauwe bonen zoet** (*iemand die honger heeft vindt alles lekker*); **in de bonen zijn** (*in de war zijn*) en **voor spek en bonen meedoen** (*niet echt meedoen/meetellen*). De uitdrukking **honger maakt rauwe bonen zoet** is ontstaan doordat vroeger in water geweekte rauwe bonen door monniken die streng vastten gegeten werden. Na lang genoeg gevast te hebben en hongerig genoeg te zijn, smaakten die rauwe bonen toch goed. **In de bonen zijn** komt van het idee dat tuinbonen tijdens hun bloei een bedwelvende geur verspreiden; wie te veel daarvan inademt zou duizelig en verward raken. Tot slot komt **voor spek en bonen meedoen** van het Vlaamse 'spek' dat gebruikt werd voor verschillende soorten snoep, oftewel lekkernijen waarin weinig voedingswaarde zit.

BOUILLONBLOKJE

Het nieuwe woord (categorie 3.1) **bouillonblokje** is *vlees- of groente-extract in de vorm van een blokje*. Aangezien die alleen in het klein voorkomen, is de verkleinvorm gebruikelijk. Vroeger werd hiervoor ook **maggiblokje**, naar het merk Maggi, gebruikt. Een ander merk is Knorr, maar 'knorrblokjes' bestaan niet.

BRIEFJE

1a) Het zelfstandig naamwoord **brief** is een *schriftelijke mededeling in een envelop, voorzien van een adres*:

- > Ik heb een brief aan de minister geschreven om aandacht te vragen voor dit probleem.

1b) **Brief** kan ook de eerste persoon enkelvoud van het werkwoord **briefen** (*inlichten*) zijn, een werkwoord van Engelse herkomst ('to brief'). Merkwaardig is dat 'brief' in het Engels niet *brief*, maar *kort* betekent, terwijl het Nederlandse **brief** en het Engelse 'brief' dezelfde oorsprong hebben, namelijk het Latijnse 'brevis' (*kort*). In het Engels ontwikkelde deze betekenis zich tot *samenvatting van de feiten in een rechtszaak*. Deze betekenis is niet meer in gebruik, maar in het Nederlands zette de ontwikkeling zich voort naar *document* en *schriftelijke mededeling*.

2a) De betekenissen van de verkleinvorm **briefje** hebben daar niets mee te maken. Een betekenis van **briefje** is namelijk *los stukje / strookje papier waarop een korte aantekening/aanwijzing/opgave/enz. geschreven of gedrukt is of kan worden*:

- > Ik zet de boodschappen op mijn boodschappenbriefje op volgorde, zodat ik in de winkel maar één rondje hoef te lopen.

Andere bekende briefjes zijn het **nummerbriefje** (*briefje met een nummer*; zie ook NUMMERTJE) en **spiekbriefje** (*papiertje met aantekeningen om te spieken*).

2b) Een andere betekenis is *bewijs*, waarbij het ook om een los stuk papier gaat, maar waarvan vooral de inhoud belangrijk is:

- > Als ik me ziek meld op mijn werk moet ik bij de huisarts een briefje halen.

Andere briefjes die als bewijs dienen zijn bijvoorbeeld **beleenbriefje** (*bewijs dat iets in leen gegeven is*) en **doopbriefje** (*doopbewijs*).

2c) Ook is een **briefje** een *bankbiljet* – ook wel **bankbriefje** of **flap/flapje** genoemd:

- > Heeft u het ook kleiner? Briefjes van 500 euro accepteren we niet.

Hier zou je kunnen denken dat een **betaalbriefje** ook een *bankbiljet* is, maar let op: een **betaalbriefje** is een *machtiging*.

Bij bankbiljetten is het opvallend dat de verschillende briefjes zelf ook weer in de verkleinvorm aangeduid kunnen worden. Zo heb je het **vijfje** (*vijf euro*), **tientje** (*tien euro*), **twintigje** (*twintig euro*), **vijftigje** (*vijftig euro*), **honderdje** (*honderd euro*), **tweehonderdje** (*tweehonderd euro*) en het **vijfhonderdje** (*vijfhonderd euro*). In het gulden-tijdperk bestond ook nog het **vijfentwintigje/geeltje** (*vijfentwintig gulden*; zie ook GROENTJE voor **geeltje**), **joetje** (*tien gulden*) en het **roodje** (*duizend gulden*).

Verder bestaan er samenstellingen waarbij je **briefje** op verschillende manier kan interpreteren. Zo is een **buurtbriefje** een *briefje dat huis aan huis wordt bezorgd bij de bewoners van een buurt om hen te waarschuwen dat zij iets moeten doen*. **Briefje** zou daarmee naar een *brief met adres* (ad 1a) kunnen verwijzen, maar ook naar een *notitiepapiertje* (ad 2a). Hetzelfde geldt voor **convocatiebriefje** (*briefje waarin iemand wordt opgeroepen om te verschijnen*) waarin de betekenis van **briefje** ambigue is.

Tot slot wil ik de samenstelling **Jodenbriefje** (*benaming voor de ariërverklaring tijdens WO II*) noemen, omdat het een voorbeeld is van hoe een woord een stukje geschiedenis in zich kan dragen.

Zie ook HUWELIJKSBOOTJE voor **boterbriefje** en KRABBELTJE

BROKJE

1) Een **brok** is een *afgevalven/afgebroken vast deel van iets*. Als dat stuk klein is, kun je ook van een **brokje** spreken:

- > Ik heb Duits in kleine brokjes geleerd, zodat het behapbaar bleef.
- > Na de aardbeving lagen er grote brokken steen op de weg.

Figuurlijk komt **brok** ook terug in bijvoorbeeld **brokken maken** (*met een voertuig schade veroorzaken*; vandaar ook **brokkenpiloot**: *iemand die brokken maakt of iemand die telkens onhandige dingen doet*). In dit geval kun je de verkleinvorm niet gebruiken.

2) Er is één betekenis waarbij volgens Van Dale alleen de verkleinvorm juist is. Dat is **brokjes**, wat *stukjes hard katten- en hondenvoer* betekent:

- > Wie gaat Fikkie zijn brokjes geven als we op vakantie zijn?

Opvallend dat zulke brokjes toch vaak foutief `brokken´ genoemd worden, waarschijnlijk doordat het woord **brokken** in andere betekenissen wel bestaat.

3) Andersom heeft **brok** een aantal betekenissen waarbij de verkleinvorm juist weer niet bestaat. Een daarvan is **brok** als *hap eten*:

- > Ik heb het eten voor Sarah in hapklare brokken bereid.

Verder is **brok** niet alleen een deel van een geheel (ad 1), maar ook het tegenovergestelde: een *op zichzelf staand stuk*:

- > Astronomen hebben een brok steen ontdekt, dat met een snelheid van 12 m/s op de aarde af komt.

Ook wordt **brok** gebruikt om een *goeduitziend persoon, meestal vrouwelijk* aan te duiden:

- > Wat een brok van een meid is ze hè?

Tot slot is een **brok** een benaming voor een mens, waarbij de context zowel positief als negatief kan zijn:

- > Sinds de dood van zijn vrouw is hij één brok ellende.
- > Onze nieuwe collega is één brok enthousiasme!

Zie ook KLONTJE, PARTJE EN STUKJE

BROODJE

Broodje en **brood** hebben veel met elkaar te maken, maar toch zijn er subtiele verschillen. **Brood** in het algemeen is *voedsel uit gekneet, gerezen en gebakken deeg*:

- > Geen wonder dat hij weinig geld heeft: met musiceren op straat is toch geen droog brood te verdienen!
- > De straf is zwaar uitgevallen, daarom zit hij nu tien jaar op water en brood.

of een in een bepaalde vorm geknede en gebakken hoeveelheid brooddeeg:

- > Schat, zou je nog een brood van de bakker mee willen nemen?

Daarnaast betekent **brood** ook *levensonderhoud*, maar kun je daarvoor afhankelijk van het gezegde ook **broodje** gebruiken (categorie 3.3):

- > Haar moeder is huisvrouw, haar vader zorgt voor brood op de plank.
- > Het is cru, maar de een zijn dood is de ander zijn brood.
- > Omdat zij nooit een vak heeft geleerd, moet ze haar broodje bij elkaar zien te scharrelen.

Naast *levensonderhoud* heeft **broodje** twee unieke betekenissen. Een daarvan is *klein gebakken brood* waarvoor ook andere verkleinwoorden bestaan, zoals **kadetje**, **slofje** en **stoetje**:

- > Bij de bakker hadden ze geen brood meer, dus heb ik broodjes gekocht.

Aangezien dit erg lijkt op een gewoon brood, maar toch anders is, heeft de verkleinvorm de onderscheidende functie (functie 2.3). Zo'n broodje kan naar samenstellingen van het deeg zelf verwijzen, zoals in: **maanzaadbroodje** (*met maanzaad bestrooid broodje*); **pitabroodje** (*broodje waarin shoarma wordt geserveerd*) en **waterbroodje** (*broodje waarvan het deeg met water in plaats van melk is gemaakt*), maar ook naar het deeg inclusief beleg, zoals in: **shoarmabroodje** (*met shoarmavlees gevuld pitabroodje*) en **saucijzenbroodje** (*broodje waarin een worst van gekruid gehakt zit*). Het vermelden waard zijn nog **broodje aap** (*volksverhaal dat als 'waar gebeurt' wordt verteld en vaak ook wordt geloofd*; let op: **apenbrood** is de vrucht van de baobab) en **broodje gezond** (*broodje belegd met kaas, sla, tomaten en komkommer*). Verder komt broodje voor in de uitdrukkingen **als warme broodjes over de toonbank gaan** (*zeer snel verkocht worden*) en in België **zijn broodje is gebakken** (*hij hoeft zich geen zorgen meer over de toekomst te maken*).

De andere unieke betekenis van **broodje** is *half brood*. Hier heeft de verkleinvorm een specificerende functie (functie 2.5), omdat we hier ook te maken hebben met een brood, maar specifiek met een half brood (zie ook HALFJE).

Zie ook BOLLETJE

BRUGGETJE

1) De stamvorm **brug** heeft heel wat verschillende betekenissen. Meestal is een **brug** een *verbinding voor het verkeer tussen twee punten, die door een dal gescheiden zijn*:

- > Je bent niet goed bij je hoofd als je vanaf de brug stenen op de snelweg gooit.

Brug wordt ook figuurlijk gebruikt in bijvoorbeeld: **iemand over de brug helpen** (*iemand uit de moeilijkheden halen*); **een brug tussen twee partijen slaan** (*twee partijen tot toenadering brengen*); **over de brug komen** (*betalen*) en **dat is een brug te ver** (*dat is te ver/hoog gegrepen*).

In de tandheelkunde is een **brug** een *gedeeltelijke gebitsprothese*, in het turnen een *turntoestel* of de *houding waarbij handen en voeten op de grond staan met de rug naar de vloer wijzend*, bij de opticien een *verbindingsstuk tussen de glazen van een brilmontuur* en in België op de werkvloer een *vrije dag tussen twee officiële vrije dagen of tussen een officiële vrije dag en een weekend* – in Nederland ook wel **brugdag** genoemd:

- > Gelukkig heeft de tandarts het gapende gat in mijn gebit met een brug weer kunnen dichten.
- > Ik heb een hekel aan de brug; doe mij maar een trampoline of rekstok.
- > Vroeger was ik lenig genoeg om een brug te maken; tegenwoordig is mijn rug daar te stijf voor.
- > Ik heb een patchworkbril: de glazen, de pootjes en de brug zijn van drie verschillende brillen.
- > Omdat koningsdag op donderdag valt, heb ik een brug gemaakt / een brugdag genomen.

2) Het zal je niet verrassen dat een **bruggetje** een *kleine brug* is. Maar **bruggetje** heeft ook een unieke betekenis, namelijk *zinnetje/opmerking dat voor een soepele overgang tussen twee onderwerpen zorgt*:

- > Het is nog onduidelijk wat deze twee onderwerpen met elkaar te maken hebben; je hebt dus nog een bruggetje nodig.

en komt **bruggetje** voor in **hij is op het glazen bruggetje geweest** (*hij is op het nippertje ontsnapt / hij is in levensgevaar geweest*; zie ook NIPPERTJE).

Een ander bekend bruggetje is het **ezelsbruggetje**. Een **ezelsbruggetje** is een *hulpmiddel of methode om iets gemakkelijk te kunnen onthouden* – ook wel **geheugensteuntje** genoemd – of een *hulpmiddel om bepaalde vraagstukken op te lossen*:

- > Een handig ezelsbruggetje om te onthouden of je “teveel” aan elkaar of los moet schrijven is: als je “te veel” door “te weinig” op dezelfde plaats in de zin kunt vervangen, dan komt er een spatie na “te”.
- > Het ezelsbruggetje “‘t kofschip” vertelt je of een voltooid deelwoord met d of t geschreven wordt.

BRUTAALTJE

Brutaaltje is een voorbeeld van een verkleinwoord dat van een bijvoeglijk naamwoord een zelfstandig naamwoord maakt. Een **brutaaltje** is dan ook *een brutale jongen / brutaal meisje*:

- > Hansje is een brutaaltje, maar wel een lief en nieuwsgierig kind.

Een van de betekenissen van **brutaal** is *zonder enig gevoel van schaamte*. In deze betekenis zie je een ander zelfstandig naamwoord dat gebaseerd is op **brutaal** terug, maar hier is alleen de stamvorm juist:

- > De brutalen hebben de halve wereld.

De meest voorkomende betekenis van **brutaal** is *zonder respect voor iets/niemand*:

- > Mijn collega reageerde verrast op de brutale reactie van haar baas.

Tot slot wordt **brutaal** soms ook voor *bruu*t gebruikt. Dit is een zogenaamd **anglicisme**, *een woord of een uitdrukking, letterlijk uit het Engels vertaald en strijdig met het Nederlands*. In het Engels betekent ‘brutal’ namelijk *bruu*t. Een ander voorbeeld van een anglicisme is ‘niet mijn kopje thee’ voor ‘not my cup of tea’ (*niet mijn ding/hobby*). Verder is opvallend dat in het Duits ‘brutal’ ook *bruu*t betekent, maar ook nog *geweldig*.³

BUIKJE

Tegenwoordig kampen veel mensen met een **buikje**. Dat komt omdat het niet zoals **bui**k alleen het *onderste deel, aan de voorkant van de romp* betekent, maar een nuance heeft gekregen: *dikke buik*. Dit is daarom een goed voorbeeld van de opbouwende functie, waarbij de verkleinvorm

---

3 Zie mijn boek Alles kla(a)r? voor ‘brutal’ en andere valse vrienden tussen het Duits en Nederlands

minder negatief is dan de stamvorm (functie 2.2). Maar deze nuance zie je niet terug bij een **buikje** als het om een *kleine buik* gaat. Afhankelijk van de context heeft de verkleinvorm de bescheidenheidsfunctie (functie 2.7) als de grootte van de buik niet overdreven moet worden – bijvoorbeeld bij een zwangerschap – of de verkleinende functie (functie 2.8) als de buik een kleine omvang heeft:

- > Oei, doordat hij voor zijn baan veel in de auto zit, heeft hij een buikje gekregen.
- > Mijn collega is zwanger; haar buikje is al duidelijk te zien.

Een buikje dat ontstaat door het vele autorijden en gebrek aan beweging – zoals in het eerste voorbeeld beschreven – wordt ook wel een **autobuikje** genoemd.

BUITENBEENTJE

Een **buitenbeentje** was oorspronkelijk een *buitenechtelijk kind*. Het is afgeleid van het bijwoord **buitenbeens** dat *buitenechtelijk* en bij schaatsen *beentje-over* betekent (zie ook POOTJE voor *beentje-over*). **Buitenbeens** heeft dus betrekking op het lichaamszwaartepunt dat bij het staan/schaatsen/enz. naar buiten overhelt waardoor een scheve positie ontstaat. Bij schaatsen is dit letterlijk bedoeld – vergelijk met **een scheve schaats rijden** (*zich onbehoorlijk gedragen*) – en bij *buitenechtelijk* figuurlijk. Deze figuurlijke betekenis kun je gemakkelijk onthouden als je je voorstelt dat een man in een huwelijk binnen de benen van zijn eigen vrouw hoort te blijven. Vanuit de betekenis *buitenechtelijk kind* ontwikkelde zich de huidige betekenis *iemand die zich van de andere leden van een groep in het goede/kwade onderscheidt*:

- > Mijn buurjongen houdt van lezen en studeren en is daardoor in zijn klas een buitenbeentje.

Tot slot: de stamvorm `buitenbeen´ bestaat niet.

BUITENKANSJE

Een **buitenkansje** is *een gelukkig toeval / iets prettigs waarop men niet gerekend had*:

- > Omdat ze geblesseerd was, kwam haar startplaats voor de halve marathon vrij. Vervelend voor haar, maar een buitenkansje voor mij!

Een **buitenkansje** wordt ook wel een **bijvallertje**, **faveurtje**, **fortuintje**, **mazzeltje**, **meelopertje** en **oppertje** genoemd. En ook de uitdrukking **botertje boven** kun je daarvoor gebruiken. Die is afgeleid van een boterham die zelden met de besmeerde kant naar boven op de grond valt.

Zie ook VOORDEELTJE

C

CENTENBAKJE

Volgens Van Dale bestaat **centenbakje** alleen in de verkleinvorm, maar in het dagelijks taalgebruik kom je ook geregeld de stamvorm tegen. Hoe dit ook zij, uitgedrukt wordt daarmee een *geldbakje waarmee een straatmuzikant of zijn helper rondgaat* en een *sterk vooruitstekende onderkaak*:

- > Het ventje trippelde naar de orgelman om een muntje in zijn centenbakje te doen.
- > Een kennis van mij is geopereerd aan zijn centenbakje. Wat een verbetering!

D

DAGJE

Het woord **dagje** roept bij mij positieve herinneringen op, omdat het *een min of meer feestelijke dag is* waarop iets bijzonders ondernomen wordt. De verkleinvorm heeft hier een opbouwende functie (functie 2.2) en benadrukt de gezellige atmosfeer van zo'n dag. Ook is een **dagje** een *tijdperk van ongeveer een dag*, waarbij de verkleinvorm de onnauwkeurigheidsfunctie heeft (functie 2.6):

- > Heb je zin in een dagje uit? – Ja, ik heb zin in een dagje strand of een dagje Amsterdam.
- > Vandaag blijf ik lekker een dagje thuis. Dat heb ik wel verdiend na zo veel en zo hard werken.
- > Ik weet nog niet zeker of ik informatiekunde wil studeren. Mag ik een keer een dagje meelopen?
- > Ik heb vandaag maar vier uur gewerkt, dus dat was een kort dagje.

Hoewel een **dag** per definitie 24 uur duurt, kun je in het laatste voorbeeld toch van een **kort dagje** spreken. Dat komt doordat **dagje** hier verwijst naar **werkdag**, die normaal gesproken maximaal acht uur duurt.

In de combinatie **een dagje ouder** kun je **dagje** niet vervangen door **dag**:

- > Zie je die foto? Hij wordt duidelijk een dagje ouder.

Andersom heeft de stam **dag** een aantal betekenissen waarbij je geen **dagje** kan gebruiken:

- > We zijn zo lang op stap geweest dat het bij thuiskomst alweer bijna dag was.
- > Zelfs in de winter gaat hij voor dag en dauw een rondje hardlopen.
- > Ik ben benieuwd wanneer ze met het nieuws over haar zwangerschap voor de dag komt.
- > Mijn oma zat dag in, dag uit te breien.
- > Mijn buurvrouw wordt met de dag dementer.
- > Ik hoop ook op mijn oude dag nog gezond te zijn.

Verder kun je behalve over een **dagje** ook over een **uurtje**, **weekendje** of **weekje** spreken. Interessant is dat een **uurtje** (zie ook **UURTJE**) en een **dagje** meestal korter dan respectievelijk 1 en 24 uur duren, terwijl een **weekendje** of **weekje** ook prima iets langer dan twee of zeven dagen kan duren!

Zie ook **URTJE**

DEELTJE

In de natuurkunde staat het **deeltje** bekend als *bouwsteen van materie*. Bekende deeltjes zijn de **elementaire deeltjes**, oftewel *deeltjes die niet verder deelbaar zijn*; volgens de huidige modellen zijn dat elektronen, neutrino's en quarks. Ook kan **deeltje** de verkorting van **kerndeeltje** zijn:

- > Sommige deeltjes zijn zo klein dat ze dwars door je lichaam heen schieten.
- > In een deeltjesversneller benaderen deeltjes de lichtsnelheid van ongeveer 300 miljoen km per seconde.

Zulke deeltjes komen ook voor in samenstellingen zoals: **alfa-deeltje** (*heliumkern*); **bèta-deeltje** (*elektron*) en **lichtdeeltje/gamma-deeltje** (*foton*). Deze worden nogmaals verkleind; het zijn ook echt **kleine** of **minieme deeltjes**.

Ook is een **deeltje** een *gedeelte / klein deel*:

- > Dit filter beschermt de motor tegen fijn stof en vloeibare deeltjes.

Opvallend bij het woord **deeltje** is dat – ondanks dat **deel-** anders doet vermoeden – het een opzichzelfstaand object is en daarmee niet per se onderdeel is van een groter geheel! Een voorbeeld van zo'n deeltje is het **elektron**: een ijzer-atoom heeft 26 elektronen, maar die zijn zo zelfstandig dat ze naar andere atomen kunnen verhuizen. Vandaar dat ijzer elektriciteit geleidt.

Hoewel in deze laatste betekenis **deeltje** de verkleinvorm van **deel** is, is er ook een aantal betekenissen van **deel** die je niet kunt verkleinen:

- > We zitten iedere maand wel erg krap bij kas. Zullen we een deel van ons huis gaan verhuren?
- > Om pannenkoeken te bakken heb je vijf delen melk op twee delen bloem nodig.
- > Ik heb hier geen deel aan gehad, dus moeten jullie het probleem zelf oplossen.

Zie ook HALFJE, PARTJE en STUKJE voor andere **delen** en VOORDEELTJE

DENKWOLKJE

Een **denkwolkje** is een nieuw woord (categorie 3.1) dat in striptekeningen gebruikt wordt voor het *wolkje boven het hoofd van een personage, waarin geschreven wordt wat de personage denkt*:

- > Goeie grap om bij een peinzende Koning Willem-Alexander een denkwolkje te tekenen met daarin "Is dat niet een beetje dom?"

De niet-verkleinde vorm `denkwolk` bestaat niet. Aangezien het hier om gedachten gaat, heet zo'n wolkje ook wel een **gedachtewolkje**. Als het niet om gedachten gaat, maar om gesproken tekst, dan heet zo'n wolkje een **tekstwolkje** of **tekstballon**.

DIKKERDJE

1) Een **dikkerd** is in het algemeen een *dik persoon*. Maar een **dikkerdje** is specifieker en verwijst naar *een dik knaapje, meisje of vrouwtje* (zie ook MEISJE en VROUWTJE):

- > Zie je dat dikkerdje daar? Haar ken ik nog als een mooie slanke meid.
- > Hij wordt op school gepest, omdat hij het dikkerdje van de klas is.

Dikkerdje wordt ook als koosnaam gebruikt. Belangrijk is daarbij de verkleinvorm te gebruiken, want bij de stamvorm zullen vele vrouwen zich niet bepaald gevlaid voelen. Andere koosnamen in de verkleinvorm zijn bijvoorbeeld **drolletje**, **dropje** (zie ook DROEJE), **druifje**, **poepie** (zie ook POEPE/POEPIE), **lekkerbekje** (ook een *gebakken vis, meestal van kabeljauw*) en **roosje**.

2) **Dikkerdje** moet je niet verwarren met **Dikkertje** (let op de t). **Dikkertje** is een jongetje uit een liedje van Annie M.G. Schmidt. Zijn achternaam is **Dap**:

- > Dikkertje Dap klom op de trap, 's morgens vroeg om kwart over zeven, om de giraf een klontje te geven.

DITJES-EN-DATJES

De samenstelling **ditjes-en-datjes** verwijst in zijn geheel naar *allerlei verschillende zaken*. **Datjes** is een verzelfstandigd woord (categorie 3.9) dat naar *iets van gering belang* verwijst. Vandaar dat met **ditjes-en-datjes** (categorie 3.5) ook wel onbelangrijke *kletspraatjes* wordt bedoeld (zie ook PRAATJE):

- > Waar hebben jullie het allemaal over gehad? – O, over ditjes-en-datjes.

Opvallend is dat hier de stamvormen – **dit** en **dat** – aanwijzende voornaamwoorden zijn; in andere gevallen zijn het bijvoeglijke naamwoorden (zie bijvoorbeeld BRUTAALTE en OUDJE), bijwoorden (zie bijvoorbeeld TUSSENDOORTE en TOETJE), telwoorden (zie bijvoorbeeld EENTJE), voorzetsels (zie bijvoorbeeld OMMETJE en URTJE), werkwoorden (zie bijvoorbeeld WEDJE en WEETJE) en zelfstandige naamwoorden (zie bijvoorbeeld BIERTJE).

DOEKJE

Met **doekje** is niets bijzonders aan de hand als je bedenkt dat een **doekje** een *kleine doek* is en de verkleinvorm de verkleinende functie heeft (functie 2.8):

- > Kun je me dat natte doekje even geven? Dan leg ik dat in mijn nek om af te koelen.

Dit geldt meestal alleen voor de stamvorm **doek** als mannelijk woord: **de doek**. Als de stamvorm **doek** een onzijdig woord is – **het doek** – wordt **doekje** niet vaak gebruikt:

- > Picasso heeft een nieuw doek geschilderd.
- > Het doek is gevallen; de voorstelling is afgelopen.
- > Voor een film opgenomen in CinemaScope wordt de breedte van het doek in deze bioscoopzaal aangepast.

Doekje kun je niet door **doek** vervangen in de uitdrukkingen (categorie 3.3) **ergens geen doekjes om winden** (*iets niet verbloemen*) en **een doekje voor het bloeden** (*een schrale troost*). In deze laatste uitdrukking gaat het om een doekje dat om een wond gebonden wordt en alleen het bloeden – het uiterlijke verschijnsel – wegneemt, maar niet de oorzaak.

Opvallend is dat de dubbele verkleining **klein doekje** gewoon gebruikt kan worden. Het gaat dan meestal om een *poetsdoekje*, bijvoorbeeld een *antibacterieel doekje*, een *babydoekje* of een *beeldschermdoekje*. Aangezien het hier niet zomaar een doekje is, nee een *poetsdoekje*, heeft de verkleinvorm de specificerende functie (functie 2.5).

Interessant is ook het verschil tussen **zakdoekje** en **zakdoek**. Hoewel dit niet in de Van Dale vermeld wordt, is een **zakdoek** in spreektaal meestal een *stoffen zakdoek* en een **zakdoekje** een *papieren zakdoek*. Maar let op: in het spelletje **zakdoekje leggen** wordt meestal – ondanks de verkleinvorm – een stoffen zakdoek gebruikt (zie ook INDIAANTJE voor andere spelletjes waarbij alleen de verkleinvorm wordt gebruikt).

DOETJE

Een **doetje** is *iemand die je van alles wijs kan maken* of een *onnozele ziel/hals*:

- > Vroeger noemden ze me een doetje; tegenwoordig ben ik de stoere bink. Gek, want volgens mij ben ik niet veranderd.

De woorden **eitje**, **slappeling**, **sukkel** of **watje** (zie ook EITJE en WATJE) hebben een vergelijkbare betekenis en zijn ook geen compliment.

Doetje is niet van `doet´ afgeleid; die stamvorm bestaat niet. **Doetje** komt van **doei**, wat oorspronkelijk hetzelfde betekende als **doetje**, met als verschil dat **doei** alleen betrekking had op vrouwen. Tegenwoordig kunnen zowel mannen als vrouwen een doetje zijn:

- > De directrice van mijn bedrijf is geen doetje: toen vorige week het schandaal van Jan uitlekte, kondigde ze meteen zijn ontslag aan.
- > Mijn psychiater zei dat als ik vind dat mijn man een doetje is, ik hem dan misschien ook onbewust zo behandel.

En omdat Nederlanders woorden graag verkleinen, gebruiken sommigen **doetje** in combinatie met **to** voor *een punt op een to-dolijst*:

- > Voor vandaag heb ik een lange lijst met taken op het programma staan. Het eerste "to doetje" zit er al op.

Let op: een verschil tussen deze twee doetjes is dat de oe in **to doetje** iets langer wordt uitgesproken dan in **doetje**. En als je de schrijfwijze vergelijkt met de uitspraak, kom je erachter dat deze onlogisch is. Aangezien de Engelse o als [oe] uitgesproken wordt, zou je volgens de Engelse uitspraak `to do-tje´ moeten schrijven en volgens de Nederlandse uitspraak `toe doetje´.

DOORDENKERTJE

Een **doordenkertje**, met de klemtoon op door-, is *iets*, meestal een grap, waarvan de betekenis pas na even nadenken duidelijk wordt. Daarvoor is het belangrijk door te denken, oftewel *dieper te denken*:

- > Hier, een doordenkertje voor je: Welke tafel heeft geen poten? – Haha, helaas ken ik die al: een rekentafel.
- > Als je even doordent, vind je het antwoord op dit doordenkertje vast wel.

Bij **doordenen** met de betekenis *in zijn hele omvang overdenken* ligt de nadruk op **-den-**. Vandaar dat het een doordenkertje is en geen **doordenkertje**.

Een ander woord voor **doordenkertje** is **nadenkertje**. Net zoals bij **doordenkertje** de stamvorm `doordener´ niet bestaat, kun je de stamvorm `nadenker´ niet zonder verkleining gebruiken. En er vanuit gegaan dat deze woorden van **doordenen** en **nadenken** zijn afgeleid, zijn het verzelfstandigde woorden (categorie 3.9).

DOORNROOSJE

Doornroosje is de eigenaam (categorie 3.6) van de hoofdfiguur in het gelijknamige sprookje van de gebroeders Grimm, die honderd jaar in een toverslaap ligt nadat ze zich aan een vervloekte spintol geprikt heeft. Omdat Doornroosje bloedmooi was, wordt ze ook wel **de Schone Slaapster** genoemd:

- > Doornroosje werd na honderd jaar slapen door een prins wakker gekust.

Het gebruik van de verkleinvorm zonder stamvorm komt in sprookjes vaker voor: **Duimelijntje**, **Hans en Grietje**, **Klein Duimpje**, **Raponsje**, **Repelsteeltje**, **Roodkapje** en **Sneeuwitje**.

Let op: de stamvorm **sneeuwit** bestaat wel en betekent *zo wit als sneeuw*. En **sneeuwitje** heeft ook nog een andere betekenis, namelijk *een glas limonade met een scheut bier erdoor*. En een **roodkapje** is ook *een vogel op de Antillen*.

En verder is van het sprookje met de lange titel **Tafeltje dek je, ezeltje strek je en knuppel uit de zak** het inmiddels ingeburgerde maar nog niet in Van Dale opgenomen **tafeltje-dek-je** als een *dienst waarbij mensen, meestal ouderen, een maaltijd aan huis bezorgd krijgen* afgeleid. **Tafeltje-dek-je** bestaat als officieel woord in **het is er tafeltje-dek-je** (*de maaltijden zijn er overvloedig*) en **het is er geen tafeltje-dek-je** (*het is er vrij sober*). Maar let op: de uitgang **-je** verwijst in dit geval niet naar een verkleinvorm, maar naar het persoonlijk voornaamwoord **je** als variatie op **jij**.

Zie ook SPROOKJE

DRANKJE

De meest voorkomende betekenis van **drankje** is een *glaasje met drank*. De verkleinvorm heeft

in dit geval een entiteitsvormende/partitieve functie (functie 2.4). Verder kan een **drankje** een *genesmiddel zijn dat gedronken moet worden* waarbij de verkleinvorm de specificerende functie heeft (functie 2.5):

- > Onder het genot van een hapje en een drankje hebben we na de voorstelling gezellig zitten bijkletsen.
- > Omdat ik keelpijn heb, heeft mijn huisarts een hoestdrankje voorgeschreven.

Als een **drankje** sterk alcoholisch is, kun je ook **borrel** gebruiken. Andere **borrels** zijn (**af**) **zakkertje**, **rotterdamertje**, **slaapmutsje** (zie ook SLAAPMUTSJE), **sneeuwballetje**, **wippertje** (ook in een **wippertje maken**; *seksuele gemeenschap hebben*) en **witje**. Deze woorden zijn ook allemaal verkleinwoorden die geen stamvorm hebben of waarbij de stamvorm een andere betekenis heeft.

De niet verkleinde versie van **drankje** is **drank**, wat *drinkbaar vocht* of *sterkedrank* betekent en heeft daarmee een algemenere betekenis:

- > De drank staat koud, dus het feest kan beginnen.
- > Zijn vrouw is al jaren aan de drank.

Opvallend is dat in het Nederlands je een drankje niet alleen kan **drinken**, maar ook kan **doen** (vaste benaming, categorie 3.4). Verder kun je een drankje **achterover slaan** of **atten**. Als je veel alcoholische drankjes naar binnen werkt, ben je aan het **hijsen**, **pimpelen**, **slempen**, **zuipen** of **zwellen**.

Zie ook BIERTJE en GLAASJE

DROOGJE

1) **Droogje** is een zelfstandig naamwoord dat is afgeleid van het bijvoeglijk naamwoord **droog**. **Droog** heeft verschillende betekenissen.

- 1a) Een aantal betekenissen heeft te maken met de afwezigheid van vloeistof:
  - > Volgens mij ben ik moe, want ik heb droge ogen.
  - > Om de open haard aan te kunnen steken, hebben we droog hout nodig.
  - > Doordat het de laatste tijd weinig geregend heeft, staat het meertje achter ons huis droog.
- 1b) Een andere betekenis, gebruikt in combinatie met wijn, is *niet zoet*:
  - > Bij deze vis raad ik u aan een droge witte wijn te nemen.
- 1c) Verder betekent **droog** *zonder hetgeen erbij hoort of verwacht wordt*:
  - > Het lijkt hier wel een gevangenis: we krijgen alleen water en droog brood.

1d) En een **droge grap** is een *grap die gemaakt wordt zonder uit de spreektoon te vallen en met een aanstekelijke humor*:

- > Hier is een grap: Waarom jatten junkies graag laptops? ... Om junkmail te sturen. – Oh, die is droog!

1e) Tot slot wordt **droog** figuurlijk gebruikt voor personen met *weinig gevoel voor vrolijkheid*:

- > Die nieuwe minister is echt een droge gast. Zelfs op de beste grappen gaat hij serieus in!

2) Alleen de eerste betekenis van droog (ad 1a) zie je terug in het verkleinwoord **droogje**, dat alleen voorkomt in de combinatie **natje en droogje** (*eten en drinken*):

- > De kat van de buren is meestal bij ons; hier krijgt ie dan ook zijn natje en zijn droogje.

Het spreekwoord **zijn natje en zijn droogje krijgen** betekent *niks tekort komen* en **op een droogje zitten** betekent *ergens zitten zonder dat iets te drinken aangeboden wordt of zonder iets te bestellen*.

Ook bestaat het bijwoord **droogjes**, wat op *droge toon* betekent en niets met **droogje** te maken heeft:

- > Toen ik met rode wangen en een bonkend hart op hem afstapte zei hij droogjes “Hoi”.

DROPJE

1) Een bekende lekkernij uit Nederland (naast **vla**, **stroopwafels** en **hagelslag**) is het **dropje**, een *snoepje* (zie ook SNOEPJE/SNOEPIE):

- > Heb je zin in een snoepje? – Mmm ja, ik wil wel een dropje.

Dropje is afgeleid van de soortnaam **drop**, dat *snoepgoed gemaakt van een aftreksel van zoethout* is, waardoor de verkleinvorm een entiteitsvormende/partitieve functie heeft (functie 2.4). Zowel de **drop** als het **drop** is juist.

Verder wordt **dropje** ook gebruikt als koosnaam waardoor de verkleinvorm een opbouwende functie heeft (functie 2.2; zie ook DIKKERDJJE voor andere koosnamen):

- > Hé dropje van me, kom je erbij zitten?

Nederlanders hebben ook geen enkel probleem met een **klein dropje**. Dit lijkt een dubbele verkleining door het aanhangsel **-je** in combinatie met **klein** te gebruiken. Is een wat groter **dropje** dan `een drop´ of `een grote drop´? Taalkundig gezien niet, omdat **dropje** alleen als verkleinwoord bestaat. Je kunt daarom ook gewoon een **groot dropje** opsnoepen.

2) Ook kan **dropje** *druppeltje* betekenen. Deze betekenis wordt minder vaak gebruikt:

- > Zie je dat dropje bloed op mijn been? Ik heb me geprikt aan een roos.

In dit geval is **dropje** afgeleid van **de drop** met de betekenissen *de plaats waar het druipt, een zeer kleine hoeveelheid* of *een glaasje sterkedrank*:

- > Pas op dat we niet van de regen in de drop/drup komen.

In deze uitdrukking wordt er vanuit gegaan dat je van de **drop/drup** natter wordt dan

van de regen zelf; daarom is, als je eenmaal in de **drop/drup** zit, de situatie nog erger dan voorheen.

In beide gevallen is **drop** een valse vriend met het Engelse ‘to drop’ (*laten vallen*). Deze betekenis zie je terug in het uit het Engels afkomstige **drop-out** (onder andere *voortijdige schoolverlater en mislukking*), **droppen** (*uit een vliegtuig neerlaten en op een afgelegen plaats afgezet worden om daarna zelf bij het doel te komen*) en **dropshot** (*worp, slag of stoot waarbij de bal (hoog) over een punt heengaat en dan scherp neerkomt en nauwelijks opspringt*).

Drukkertje

Drukkertjes zijn een soort *knoopjes om twee stukken stof aan elkaar vast te zetten*. Ze bestaan uit twee delen die je tegen elkaar kan drukken en dan vastklikken:

- > Vroeger werd katoenen maandverband met drukkertjes in de onderbroek vastgezet.
- > Drukkertjes met de hand aan de stof vastzetten is een lastig karwei.

Drukkertjes worden vaak bij babykleertjes gebruikt (zie ook **KLEERTJES**), omdat je ze makkelijk open en dicht kunt maken, wat het verschonen van een luier makkelijker maakt.

Drukkertje heeft een herdefiniërende functie (functie 1.1), omdat **drukker** ook in de stamvorm bestaat, maar een hele andere betekenis heeft. Maar **drukker** betekent niet alleen *drukknop*! Een **drukker** is ook *iemand die stoffen of papier bedrukt*:

- > Het manuscript van mijn eerste boek ligt op dit moment bij de drukker.
- > Voor het bedrukken van de stof met mijn ontwerp heeft de drukker nog wat tijd nodig.

Ook is **drukker** de vergrotende trap van het bijvoeglijk naamwoord en bijwoord **druk** (*veel werk hebbend of meebrengend of onrustig en beweeglijk*), wat ook niets met **drukkertje** te maken heeft:

- > Kinderen met ADHD zijn in de klas drukker en makkelijker afgeleid dan andere kinderen.

Als je het woord **drukkertje** kritisch bekijkt, zul je zien dat deze aanduiding een verrassende keuze is. Het lijkt een actief woord te zijn dat verwijst naar *iets of iemand die drukt*. Maar degene die hier drukt, is de persoon die de drukknopjes gebruikt, niet de knopjes zelf. Het enige wat de drukkertjes doen, is een klikkend geluid maken als ze in elkaar gedrukt worden.

Dubbeltje

De term **dubbeltje** – ook wel **duppie** genoemd – komt uit het tijdperk van de Nederlandse gulden en stond tot 2002 voor 10 (*gulden*)cent:

- > Hoeveel moest je daarvoor betalen? – Een dubbeltje.

Het woord **dubbeltje** is afgeleid van het bijvoeglijk naamwoord of bijwoord **dubbel**. Deze benaming werd gebruikt, omdat het **dubbeltje** twee keer meer waard was dan de **stuiver** (5 (*gulden*)cent). Maar let op: het **dubbeltje** was met een diameter van 15 mm de kleinste munt; het was daarom dubbel zoveel waard, maar niet dubbel zo groot als een stuiver!

- > Mijn collega is naar de oogarts gegaan, omdat hij dubbel ziet.
- > Dagobert Duck is erg zuinig op zijn geluksdubbeltje.
- > Heb je twee stuivers of een dubbeltje als wisselgeld gekregen?

Sommige mensen gebruiken tegenwoordig nog altijd **stuiver** voor 5 eurocent en **dubbeltje** voor 10 eurocent. Ook gezegden waarin **dubbeltje** voorkomt zijn blijven bestaan, zoals:

- > Je moet niet voor een dubbeltje op de eerst rij willen zitten!
- > Zo zie je maar weer hoe het dubbeltje kan rollen.
- > Vroeger dachten ze dat de aarde zo plat was als een dubbeltje.
- > Ondanks zijn goede salaris past hij goed op zijn dubbeltjes.
- > Weet je wat mij is opgevallen: hij keert een dubbeltje drie maal om, maar gooit een gulden weg.
- > Het was een dubbeltje op zijn kant.
- > Het is goed dat je een poging hebt gedaan, maar wie voor een dubbeltje geboren is, wordt nooit een kwartje.

En daar is nog een ander verkleinwoord: **kwartje**. **Kwartje** stond voor *een kwart gulden* oftewel 25 (*gulden*) cent. Het bestaat niet meer, omdat er geen euromunt met deze waarde is. Maar het **kwartje** bestaat nog wel in uitdrukkingen zoals:

- > Ah, eindelijk is bij hem het kwartje gevallen.

Aangezien tegenwoordig een munt van 20 eurocent bestaat, zou **dubbeltje** prima vervangen kunnen worden door **halfje**. Maar dat kan natuurlijk verwarring veroorzaken met *een half brood* (zie ook HALFJE).

En tot slot: als je een **dubbeltje** en een **kwartje** in de hand neemt, dan heb je ook **centjes** in de hand. **Centjes** verwijst in het algemeen namelijk naar *geld*.

Zie ook HEITJE

DU(I)VELTJE

Duveltje is een andere schrijfwijze voor **duiveltje** als het om een *bijdehandje* (opbouwende functie, functie 2.2; zie ook BIJDEHANDJE) gaat, of om een *kachtje met kookplaten* (herdefiniërende functie, functie 1.1):

- > Wat is die kleine toch een du(i)veltje!
- > Omdat keukens tegenwoordig met goede kookplaten zijn uitgerust, worden du(i)veltjes alleen nog maar in antiekwinkels verkocht.

Daarnaast kan **du(i)veltje** ook een *verpersoonlijking zijn van een (kleine) ondeugd* (opbouwende functie) of een *clown/nar* (herdefiniërende functie):

- > Als kinderen lang stil moeten zitten, duikt al gauw het duiveltje der verveling op.
- > Ik snap de lol van een duveltje-uit-een-dooosje niet: het is toch niet grappig om kinderen te laten schrikken?

De stamvorm **duvel** betekent hetzelfde als **duivel** namelijk een *boosaardig wezen dat de mens verleidt tot zondigen* – ook wel **Heintje Pik** genoemd (zie ook JANTJE voor andere voornamen in de verkleinvorm). Dit gaat niet op in:

- > Heb je hem op z'n duvel gegeven? – Nee, ik heb zijn misstap door de vingers gezien.
- > Morgen voetbalt Oranje tegen de Rode Duivels / het Belgisch elftal.

En net zoals **biertje** wordt gebruikt voor een *glas bier* (zie ook BIERTJE), had ik verwacht dat **duveltje** ook voor *een glas Duvel bier* zou worden gebruikt. Maar dat is niet gebruikelijk. Misschien doordat Belgen minder 'je-achtig' zijn?